

Neúplná rodina a rizikové chování dětí a mladistvých pohledem sociálních pracovníků

Bc. Monika Zálešáková

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Monika Zálešáková**
Osobní číslo: **H130050**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Neúplná rodina a rizikové chování dětí a mladistvých
pohledem sociálních pracovníků**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti rodiny, neúplné rodiny, sociálně právní ochrany a rizikového chování dětí a mladistvých.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu za využití techniky dotazníkového šetření.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

COLOROSOVÁ, Barbora, 2008. Krizová situace v rodině. Praha: Euromedia Group Ikar. 240 s. ISBN 978-80-249-1027-7.

GIDDENS, Anthony, 1999. Sociologie. Praha: Argo. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ et al., 2011. Psychologické aspekty změn v ČR. Praha: Grada. 256 s. ISBN 978-80-247-2798-1.

MOŽNÝ, Ivo, 2006. Rodina a společnost. Praha: Sociologické nakladatelství. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona, 2010. Dítě a rozvod rodičů. Praha: Grada. 184 s. ISBN 978-80-247-3181-0.

Vedoucí diplomové práce:

doc. Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
Centrum výzkumu FHS

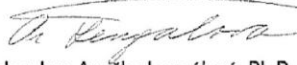
Datum zadání diplomové práce:

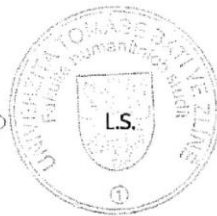
7. ledna 2015

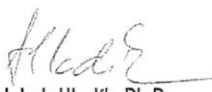
Termín odevzdání diplomové práce:

17. dubna 2015

Ve Zlíně dne 7. ledna 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 15. 4. 2015

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odporá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Teoretická část práce jako svůj základ vymezuje obecný pojem rodina, přičemž tento je následně rozpracován do porovnání atributů rodiny úplné, resp. rodiny neúplné. Dané téma neúplná rodina a rizikové chování dětí a mladistvých pohledem sociálních pracovníků, pak navazuje na odbornou činnost pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, kteří s těmito rodinami pracují.

Cílem praktické části práce pak je zjistit odborný názor sociálních pracovníků na rozdílnost dopadů výchovy v úplných či neúplných rodinách, a to společně s jejich konkrétními názory na chování dětí a mladistvých. Závěr práce, pak sumarizuje odborný názor a názor odpovědných sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zejména na možný vliv zásadních rozdílů při fungování úplné a neúplné rodiny, a to ve vztahu k možnému rizikovému chování dětí a mladistvých v těchto rodinách.

Klíčová slova: rodina, neúplná rodina, děti, podpora, rizikové chování, prevence, sociální pracovník

ABSTRACT

The theoretical part of the work as its foundation defines the general concept of the family, and this is followingly developed to compare the attributes of the complete family, respectively incomplete family. This theme incomplete family and risky behavior of children and adolescents of view the social workers then follows the professional activities of the authority Child protection who work with these families.

The aim of practical part is to determine Tech Preview of social workers on the impact of diversity education in two-parent or single-parent families, together with their specific views on the behavior of children and adolescents. The conclusion of the thesis summarizes the expert view and preview of the responsible social workers the Child protection, in particular the possible influence of the fundamental differences in the fuction of complete and incomplete families, in relation to the possible risk behavior of children and adolescents in these families.

Keywords: family, single parent family, children, promotion, risk behavior, prevention, social worker

Poděkování

Za ochotu, erudovaný přístup a trpělivost a podnětné připomínky při vedení této diplomové práce bych chtěla poděkovat doc. Mgr. Soni Vávrové, Ph.D. – vedoucí mé diplomové práce, pod jejímž přímým odborným vedením byla tato práce koncipována.

Z celého srdce děkuji svým nejbližším a hlavně své rodině za všestrannou podporu během celé doby mého studia.

Motto

„Existuje-li něco, co chcete změnit u svého dítěte, zamyslete se nejprve, zda to není něco, co byste měli změnit u sebe.“

Carl Gustav Jung

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	13
1 ÚPLNÁ RODINA VERZUS NEÚPLNÁ RODINA	14
1.1 VYMEZENÍ RODINY	14
1.1.1 Historický exkurz rodiny	16
1.1.2 Funkce rodiny	18
1.1.3 Výchovné styly v rodině	23
1.2 ÚPLNÁ RODINA	24
1.2.1 Strukturální složení rodiny	26
1.2.2 Krizové situace v rodině	28
1.3 NEÚPLNÁ RODINA	30
1.3.1 Příčiny rozpadu úplné rodiny	32
1.3.2 Dítě v neúplné rodině	34
1.3.3 Podpora neúplných rodin	36
2 RIZIKOVÉ (DELIKVENTNÍ) CHOVÁNÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE	40
2.1 PATOLOGICKÉ CHOVÁNÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE	43
2.1.1 Typy poruch chování	45
2.2 KRIMINALITA DĚTÍ A MLÁDEŽE	47
2.3 PŘÍČINY SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝCH JEVŮ	48
2.4 PREVENCE VŮČI SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝM JEVŮM	52
3 ÚLOHA SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ	56
3.1 PROFESE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA	56
3.2 ČINNOST PRACOVNÍKŮ ORGÁNU-SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ	57
II PRAKTICKÁ ČÁST	59
4 METODOLOGIE VÝZKUMU	60
4.1 CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÝ PROBLÉM	60
4.2 HLAVNÍ A DÍLČÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY, FORMULACE HYPOTÉZ	61
4.3 VÝZKUMNÁ STRATEGIE A TECHNIKA SBĚRU DAT	62
4.4 PŘEDVÝZKUM	62
4.5 VÝZKUMNÝ SOUBOR	63
4.6 REALIZACE DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	63
5 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A INTERPRETACE DAT	65
5.1 SOCIODEMOGRAFICKÉ ÚDAJE	65
5.2 VYHODNOCENÍ DÍLČÍCH VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	66
5.3 VERIFIKACE HYPOTÉZ	74
5.4 SHRnutí VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	77
5.5 DOPORUČENÍ PRO PRAXI	80
ZÁVĚR	81
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	82
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	86
SEZNAM OBRÁZKŮ	87
SEZNAM GRAFŮ	88

SEZNAM TABULEK	89
SEZNAM PŘÍLOH	90

ÚVOD

Významnou měrou ve vývoji naší společnosti, která se promítla plně do života všech našich občanů, byla historická perioda procházející v celé šíři přes poslední desetiletí minulého století a prolínající se až do prvního desetiletí 21. století. V této souvislosti pak můžeme hovořit o období výrazných celospolečenských změn, které svou všestrannou povahou zasáhly osudy všech lidí, a to prostřednictvím politických, ekonomických a strukturálních posunů a změn společnosti. V souvislosti s probíhajícími změnami byl pak člověk jako součást společnosti nucen neprodleně se v novém prostředí orientovat, kdy se rychle a neočekávaně měnily společenské vztahy a vznikaly tak různé problémy úzce související s celkovou transformací společnosti. Za užívaný vnitřní svět člověka společně s jeho notorickými zvyky byl najednou konfrontován s postupujícími globalizačními prvky a vlivy zasahujícími do všech oblastí všedního života každého člověka.

Důsledkem těchto výrazných celospolečenských změn, které při probíhající transformaci neznaly jak hranic zeměpisných, tak především politických a ekonomických, byla i změna chápání dosavadního způsobu života vedeného v souladu s platnými právními a celospolečenskými normami a zvyky. Potažmo pak došlo u lidí i na zásadní přeměnu vedení jejich zažitého životního stylu promítajícího se i do proměn v oblasti pracovních procesů, jakož i života jednotlivce a rodiny, případně školy a vzdělání, potažmo, veřejné správy vůbec. Klasická nukleární rodina působícími vlivy, tak byla podrobena kritickému náhledu dosavadního způsobu života, což se velmi výrazně odrazilo v hodnocení charakteristiky současné rodiny s důrazným akcentem na život v partnerství, resp. v manželství a též i na rodinné prostředí, materiální zabezpečení rodiny a rodičovství jako takové.

Novými společenskými vlivy měnícími zaběhnutou stabilitu dřívější reality jsou v současnosti citelně zasaženy všechny rodiny, kdy intimita a vnitřní emocionalita struktury rodiny je tak utvářena jak vnějšími, tak i vnitřními sociálními vlivy. Zásadní vliv za posledních dvacet let pak měly jednoznačně změny odehrávající se na trhu práce, což se maximálně promítlo do každého všedního života jednotlivce. Jako důsledek dané situace se pak výrazně projeví sociální a interpersonální střety, negativní emoce mezilidské konflikty a četné nepříznivé stavy, které se navzájem samočinně přelévaly z pracovního do rodinného prostředí a naopak.

Z demografické studie Českého statistického úřadu pod názvem Prognóza počtu velikostí vybraných typů hospodářických domácností v ČR v letech 2013 – 2040 vyplývá, že jestliže

v roce 2011 představovaly dvoučlenné rodiny bez dětí pouze 39 % z tzv. úplných domácností, pak v roce 2040 by starší dvoučlenné rodiny bez dětí mohly představovat už více jak 56 % z 2,2 milionů tzv. úplných domácností. Jednočlenných domácností pak bude v té době podle odhadu 1,7 milionu, z celkového počtu 4,7 milionu českých domácností. Jestliže v roce 1970 žili v domácnostech v průměru tři osoby, pak v roce 2011 již jen statistických 2,34 osoby. Ještě v roce 1991 bylo 56 % úplných rodin tvořeno rodiči a dětmi, přičemž o dvacet let později pak pouze ve 41 % domácností žilo s rodiči minimálně jedno tzv. závislé dítě, tedy to, co si samo nevydělává.

Dále je nutné konstatovat, že v roce 2011 byl zaznamenán historicky nejmenší počet sňatků za rok, a to od roku 1918, kdy se jednalo pouze přes 45 tisíc sňatků, vlivem čehož se rodí i daleko menší počet dětí, z toho pak 46 % mimo oficiální manželství. Záliba Čechů a Češek v rozvodech však stále přetrvává, protože se prakticky rozvádí každé druhé manželství.

Dané téma tak rámcově navazuje svým obsahem na teoretickou náplň předmětného studia vedeného Univerzitou Tomáše Bati, které se sice úžeji zaměřuje na sociální pedagogiku, konkrétně pak problematiku jako např. sociálně-patologické jevy, metody výchovné práce a různé psychologické postupy, přičemž však teoretické poznatky ověřované v praxi je možné toliko promítnout i do jiných témat popř. oborů, což je patrné i z teoreticko-praktického využití v této diplomové práci.

Obsahem diplomové práce, resp. jejím hlavním tématem je porovnání faktických zkušeností fundovaných sociálních pracovníků promítajících se do praktického života, zejména při výchově dětí a mládeže, a to z pohledu jejich obecného zařazení, s porovnáním a hodnocením v úplných či neúplných rodinách.

Cílem předmětné diplomové práce je zjistit konkrétní odborné názory odpovědných sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí zejména na existenci možného vlivu zásadních rozdílů při fungování úplné a neúplné rodiny, a to zejména ve vztahu k možnému rizikovému chování dětí a mladistvých.

Byť je zřejmé, že se v daném případě bude jednat v první řadě o subjektivní náhled každého jednotlivého sociálního pracovníka, který bude zcela jistě zásadně ovlivněn mimo jeho osobnost i dosaženým stupněm jeho vzdělání a délkou odborné praxe, pak souhrn těchto subjektivních avšak odborných názorů bude sumárně objektivizován v závěrech shromážděných poznatků a zkušeností, a to s následnou možností praktického využití učiněných

odborných závěrů pro lepší a odpovědnější výchovu a život dětí a mladistvých jak v úplných, tak i v neúplných rodinách.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ÚPLNÁ RODINA VERZUS NEÚPLNÁ RODINA

Z historického hlediska je možno rodinu chápat jako nejstarší základní společenskou skupinu či společenství osob spjatých nejrůznějšími vnitřními vztahy, kdy navenek tyto vystupují různými funkcemi a činnostmi směřujícími k zabezpečení potřeb jednotlivých členů. V souladu s uvedeným se tedy jedná o určitý průsečík vztahů jednotlivých členů rodiny jak uvnitř uskupení tak i vně jejich směřovaných aktivit.

„Rodina dle Hartla je charakterizována z hlediska psychologie jako společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy a odpovědností a vzájemnou pomocí „ (cit. podle Špaňhelové, 2010, s. 11).

1.1 Vymezení rodiny

Rodina představuje v širším slova smyslu určité pevné sociální zázemí, jehož základním smyslem a účelem je vytvářet soukromý prostor pro další reprodukci každé společnosti. Každá individuální rodina, tak svojí jedinečnou funkcí vytváří určitý štít, který ji chrání proti nežádoucím vlivům okolního světa.

Rodina tedy chrání své členy, kdy nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 14)

Celou řadu let se nemohou lidé dohodnout na vyčerpávající definici rodiny, neboť mnoho argumentů pramení z morálních zásad a ideologií, přičemž výsledná definice se opírá spíše o to, co rodinou není, než co rodinou je. (Colorosová, 1999, s. 147)

Individuální činnost a fungování každé rodiny jsou vždy ovlivňovány mnoha aspekty a vlivy, které tak činí každou rodinu určitým speciálním originálem, čímž se tak rodina stává uzavřeným prostorem, který následně určuje, ve kterém okamžiku a jaký vnější vliv společnosti tzv. vpustí do svého uzavřeného sociálního prostoru. Směsice vnitřních a vnějších vlivů pak s určitým postojem členů rodiny tvoří způsob konkrétní výchovy.

Podle Giddense (1999, s. 156) „rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědni za výchovu dětí.“

Stabilita a neměnnost každé rodiny je dána především jejím materiálním zabezpečením, jakož i intelektuálním postavením spojeným s inteligencí a váhou vnitřního přesvědčení členů rodiny. Rodina je tak přístavem a pevnou kotvou jejich členů, kteří pouze ze svého přesvědčení mohou pečovat o určitou soudržnost a neměnnost pevného svazku individuál-

ních rodinných vztahů. Jakkoliv se rodina mění vně i vnitřně, je však vždy stabilizujícím prvkem.

Konfucius, čínský filozof a státník zakladatel náboženství, jež je živé dodnes, byl už před dvaceti pěti stoletími přesvědčen, že by přibylo štěstí a prosperity, kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě. Na této myšlence pak vznikla následná historicky položená rčení, že „rodina je základ státu“ a „bude-li každý z nás z křemene, pak bude celý národ z kvádrů“. Každá historická propaganda ve svém časovém horizontu dokázala pracovat mistrně s definicí rodina a i jejími funkcemi, jelikož život každé rodiny je plně vtištěn do historie státu, resp. národa, a to jako malý avšak velmi důležitý střípek velké mozaiky.

Z pohledu např. *Karla Marxe* německého filosofa, politického publicisty a teoretika dělnického hnutí socialismu a kapitalismu je rodina chápána jako universální lidská instituce, jež je zároveň i základním kamenem sociální nerovnosti promítajícím se v reprodukčním chování, rozdílným způsobem péče o děti i povahou výbavy v podobě kulturního a sociálního kapitálu, přičemž tuto nerovnost pak rodina přenáší z generace na generaci, čímž tak přispívá ke stabilitě nespravedlivého lidského údělu.

Henry Sumner Maine profesor občanského práva v Cambridge a svého času vysoký správní úředník v Indii užil definici, že jednotkou středověké společnosti byla rodina, kdy ve společnosti moderní je jí jednotlivec, přičemž pohyb pokrokových společností byl až dosud pohybem od statusu ke smlouvě.

Bylo by neobjektivní nevzpomenout alespoň stručně manželství a potažmo rodinu tak jak tyto instituty chápaly křesťanství, kdy manželství bylo chápáno jako instituce, která je těmi, kdož byli jednou před církví oddáni, nezrušitelná a konečná. Takto jednou založenou rodinu bylo nutné chápat za doživotní, což náboženská víra zaštitila svou nejvyšší autoritou, resp. mottem: „*Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj*“. V návaznosti na uvedené pak navázalo pojetí manželství, jako určité manželské smlouvy tzn. právního kontraktu, který patří k těm, které jsou následně vypověditelné, a to kteroukoliv ze stran tohoto smluvního vztahu.

Nejčastěji vyskytující se rodinou ve společnosti cca 85 % je monogamní rodina, která je odrazem určitého historiky kulturního života a prezentují ji muž a žena. Vedle klasických párových heterosexuálních vztahu jsou nám známá i asymetrická heterosexuální soužití, a to ve formě *polygynie*, což značí soužití jednoho muže s dvěma či více ženami a *polyandrie*, která značí soužití jedné ženy se dvěma či více muži. Kulturním ideálem západních

civilizací je historicky párová monogamní rodina, přičemž manželská rodina je chápána a vnímána jako integrální součást moderní doby naší civilizace. (Možný, 2006, s. 15-31)

Platné právní normy České republiky týkající se regulace zániku manželství jsou daleko liberálnější, než jsou v současnosti platné normy kanonického církevního práva. Zásadní rozdíl je např. v tom, že rozvedení muži i ženy mohou uzavírat nový sňatek, a to bez omezeného počtu opakování, zákon připouští rozvod na návrh jedné strany, a to i v případě odporu strany druhé, nezná dikci „rozvod od stolu a lože“, kdy nevěra není sama o sobě právním důvodem k rozvodu. Příslušné normy týkající se manželství a potažmo rodiny tak presumují, že zde existuje společenský zájem na udržení manželství jako na svazku co nejtrvalejším. (Možný, 2006, s. 207-208)

Pro stručné shrnutí k pojmu rodina je pak možné konstatovat, že každá doba měla a bude mít svá společenská specifika, přičemž základ a normální fungování rodiny budou vždy odrazem běhu doby, resp. posunem od tradiční až k postmoderní společnosti, přičemž rodiny jako historická uskupení přetrvávají věky.

Nakolik má být příslušným zákonem omezena svobodná vůle občanů ve věci na jedné straně tak intimní a na druhé straně pro společnost až tak vitálně důležité, jako je zánik manželství, rodiny a domácnosti, pak toto zadání patří k základním tématům moderní doby, kdy předmětné úvahy neztrácí svou aktuálnost zvláště v současnosti.

Chceme-li pochopit funkci rodiny pak je nutné alespoň částečný a letmý exkurs do jejího vývoje.

1.1.1 Historický exkurz rodiny

Původ slova rodina v indoevropských jazycích ukazuje na její ekonomický základ, kdy po celá staletí odkazovaly rodinné vztahy téměř výlučně k vlastnictví a autoritě, nikoli však k lásce. Staří Řekové používali pro rodinu slovo *OIKOS*, kdy toto označovalo též majetek a rovněž tak bydliště. Do moderních jazyků se z něho posléze vyvinulo slovo ekonomie. První ekonomii, kterou naše kultura znala, byla rodinou ekonomii, protože vlastnictví bylo produkováno a konzumováno v rodinách. Latina pak zavedla slovo *FAMILIA*, které převzaly germánské a románské jazyky pro označení pro rodinu. Římané ovšem nepoužívali toto slovo pro označení rodinných vztahů, nýbrž pro všechny majetek v domácnosti tzn. pole, dům, peníze i otroci. (Možný, 2006, s. 174)

Základní etapy ve vývoji rodiny člověka je možno posunout o mnoho milionů let před náš letopočet, kdy vznikaly první párové rodiny založené především na silné sexuální vazbě heterosexuálních párů, které se spolupodílely na výchově a zabezpečení svých dětí. Dalším stupněm ve vývoji rodiny (8tis. let př. n. l.) byl vznik rozšířených příbuzenských sítí se vznikem rodových struktur s provázáním na individuální sociální organizaci. Následně je pak na vzestupu patrimoniální domácnost (3 tis. až 600 let př. n. l.), kdy vznikají i první státy jako sociální organizace zastřešující rodinné sítě. V této době upadají rodové systémy, které jsou nahrazovány patrimoniálními domácnostmi, kterým vládou muži a chápou je jako svůj majetek.

Církev Římskokatolická byla ve starém Rakousku vyznáním panujícího rodu Habsburků a tedy de facto i státním náboženstvím. Od tolerančního patentu (r. 1781) a následujícího manželského patentu Josefa II. (16. ledna 1793) zde však získaly legitimitu i jiné církve s odlišným náboženským dogmatem manželství a byly povoleny smíšené sňatky. Na tuto skutečnost muselo nutně reagovat i rodinné právo regulující následnou možnost rozvodu. Nejjednodušší měli rozluku Židé, která mohla nastat z vůle mužovy pro cizoložství ženino, nebo se mohli manželé rozejít vzájemnou dohodou. Toto však evangelíci nesměli, ale byla jim povolena rozluka ze zákonných důvodů, mezi nimiž byl i nepřekonatelný odpor. U katolíků bylo manželství zásadně nerozlučitelné. Katolická věrouka je v této věci v principu neměnná, jelikož pravověrný katolík stále nemůže ani po rozvodu uzavřít nový církevní sňatek, neboť to pro něj je pouze rozchod od stolu a lože.

Nemožnost uzavřít nový sňatek mezi mužem a ženou a tím založit novou rodinu byl jedním ze základních problémů, jež v pokrokové a dynamicky se rozvíjející společnosti devatenáctého století počal činit lidem značné obtíže. Na jedné straně daný pokrok brzdila církev, na druhé pak celospolečenské změny nahrávaly novému přístupu a pojetí moderní rodiny. Počet rozvrácených manželství povážlivě rostl, a to i navzdory sílícímu konzervativnímu postoji církve. Krizová situace v tomto směru pak nastala zejména po první světové válce, kdy rodiny byly ke všemu ještě oslabeny o muže, kteří odcházeli na frontu, kdy se ženám rodily nemanželské děti a na druhé straně přibývalo hodně sirotků. Tato neutěšená situace proto musela být urychleně řešena, což se v českých zemích stalo obsahem novely manželského zákona, kdy již v květnu roku 1919 byl přijat zákon, který podstatně liberalizoval možnost rozluky manželů a tím i možnost uzavření opětovného manželství.

V sedmnáctém a osmnáctém století n. l. je jak v západní Evropě, tak i v severní Americe na vzestupu byrokratický stát s kapitalistickou ekonomikou, kdy se jako protiváha tomuto

společenskému tlaku zákonitě vytváří domácí soukromí. Zde domácnost přestává být zároveň místem zaměstnání, kdy moc patriarchální hlavy upadá a rýsuje se nukleární rodina a to jako ideální typ soužití muže, který rodinu ekonomicky zabezpečuje a ženy, která se stará o domácnost a zázemí celé rodiny. Vznik manželství již není pouze otázkou spojení jednotlivých majetků, přičemž se začíná tvořit individuální sňatkový trh. Druhá polovina dvacátého století je pak ve znaku diverzifikace způsobu párování a vedení domácností, přičemž je vidět markantní společenská snaha o zrovnoprávnění společenského postavení ženy s postavením muže. Uvedený trend má pak za následek vznik různých rodinných forem následně spojených s rozvodovostí a opakovanými manželstvími. Dále se pak zde promítá i zvýšená všeobecná zaměstnanost žen, což sebou nese hluboké sociální změny zejm. v ženské a mužské sociální roli. I přes všechny tyto zásadní a avantgardní změny ve společnosti však zůstává rodina přístavem jistoty a intimity, který členy rodiny pevně chrání před vypjatým vnějším prostředím společnosti, přičemž značnou měrou zde výrazně zasahuje i církev.

První úspěšné pokusy o prolomení monopolu církve vidíme tam, kdy buržoazní revoluce uspěly nejdříve. Občanský sňatek byl uznán v Anglii od roku 1653 a v Holandsku od roku 1656, přičemž Velká francouzská revoluce dekrety Ústavodárného shromáždění z 16. a 24. srpna 1790 nahradila kanonické právo rodinným právem civilním, v němž bylo manželství prohlášeno za civilní občanskou smlouvu. (Možný, 2006, s. 206-207)

I přes dnešní vysokou rozvodovost lze však říci, že v minulosti rodinné svazky trvaly prakticky kratší dobu než v současné době. Úmrtnost ve všech věkových kategoriích byla vyšší. Smrt jednoho, popř. obou manželů či dítěte mnohdy vedly k zániku či rozptýlení rodiny. (Giddens, 1999, s. 157)

Pro pochopení zásadní funkce rodiny a jejich následných různorodých činností je nutné vycházet ze základů rodiny a její funkčnosti.

1.1.2 Funkce rodiny

Párovou monogamickou rodinu je možné v běhu času brát jako instituci, kterou si postupně naše civilizace vybudovala jako svůj specifický způsob sociální ochrany lidského reprodukčního procesu, kdy hlavním a prvořadým smyslem rodiny se tak stala výchova dětí. Funkčnost, stabilita a harmonie jsou jasně vymezenými základními prvky zakotvenými ve zdravé a funkční rodině. Byť není rodiny, kde by se nenašla určitá vnitřní negace, pak je vždy prvotním úkolem a posláním dobře fungující rodiny, aby se tato s takto pojatým prv-

kem co nejrychleji a nejúčelněji vyrovnala. Zdravá rodina prostřednictvím svých členů je tak schopná kreativně a účelně řešit životní situace, které jí přináší běžný život, přičemž je zde dána možnost adekvátní reakce na různé podněty, jakož i na změnu a úpravu rodinné struktury, či změnu pravidel chování ve vztahu k daným a popř. změněným pravidlům a jednotlivým rolím. Rodina musí být schopná zabezpečit svým členům pohodu a klid, což je zpravidla dáno souhrnem veličin, jako jsou pocit jistoty a bezpečí, citové zázemí, ekonomické zabezpečení, emoční pocit blízkosti a sounáležitosti, důvěra, pořádek a dodržování stanovených pravidel. Na dané pak zákonitě navazuje nutnost strukturování rolí zahrnující jak dimenzi vnitřních vzájemných rolí jedinců, tak i vnější působení jedinců mimo rodinu.

Současná rodina poskytuje širokou škálu alternativ partnerského a rodinného soužití a následně i charakteru reprodukčního procesu, což mimo jiné zahrnuje:

- soužití biologických rodičů a jejich dětí,
- soužití rodičů adoptivních či pěstounských a získaných dětí,
- soužití partnerů rozhodnutých nemít děti,
- soužití bezdětných manželů bez možnosti mít vlastní biologické potomky počatých přirozenou cestou,
- soužití bezdětných manželů s vlastním potomkem získaným umělým oplodněním,
- soužití rodičů, kteří žijí bez vlastních potomků, které nebyli schopni či ochotni vychovávat,
- žena, která se rozhodla vychovat dítě sama bez partnera,
- homosexuální nebo lesbické páry, které pečují o dítě jednoho nebo obou partnerů.

(Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 109-113)

Funkce rodiny:

Biologicko-reprodukční - jedná se o nejzákladnější funkci rodiny, neboť rodiče jsou nositeli zásadního poslání, a to dalšího udržení života na Zemi, resp. plodit děti. Oba rodiče jsou ve vztahu k dítěti prakticky nezastupitelní, kdy plní po celý svůj život své role.

Dítě ve vztahu k rodičům a zvláště z pohledu jejich rodičovské lásky vždy zůstane dítětem, a to bez ohledu na jeho věk. (Špaňhelová, 2010, s. 12)

To, že se člověk stal rodičem je pro něj tím nejdůležitějším životním závazkem, což si však část populace neuvědomuje. Narození člověka tak není pouhým přenosem genofondu, ale jedná se o celoživotní soustavnou práci na formování nové lidské bytosti. Zvláštní sociální problém pak představuje nezodpovědné rození dětí do nepříznivých životních podmínek, nebo rodiče, kteří se ze zdravotního či jiného důvodu nemohou o své děti starat.

Další funkce rodiny je *socializačně výchovná* - tato funkce ve vztahu k dítěti se jeví jako nejdůležitější. Podstatou každé rodiny je soužití dětí a rodičů, kdy dobře fungující rodina je prvním místem, kde se dítě učí osvojovat si základní činnosti a dovednosti spojené s následným přebíráním zkušeností, kdy tak rodinu charakterizuje vzájemné sdílení životního času a prostoru rodičů jako vychovatelů a dítěte jako žáka. Rodina je základním polem přenosu informací ať již pozitivních popř. v narušených rodinách bohužel i negativních (alkohol, drogy, kouření, resp. sociální patologie). Proto musí rodina vychovávat a vést své děti k tomu, aby si tyto byly jisté v prostředí otevřené společnosti, kde se jejich okruh osobního působení bude časem stále rozšiřovat a aby si uměly správně vyložit a zdůvodnit různé sociální jevy, které je budou neustále kontaktovat a provázet celým jejich životem. (Špaňhelová, 2010, s. 12)

Poruchy této funkce nastanou, když rodiče nechtějí (jedná se buď o poruchu osobnosti rodičů, neposkytují dětem řádnou péči, zanedbávají je či opouští je), či nemohou (důvod lze spatřovat v přírodních podmínkách a situacích, jako např. katastrofy, války, epidemie, nezaměstnanost, chronické onemocnění, smrt jednoho či obou rodičů) nebo nedovedou pečovat o dítě (rodiče nejsou s to zabezpečit dítěti přiměřený vývoj a uspokojit jeho základní potřeby, rodiče jsou velmi mladí či osobnostně nezralí) (Dunovský, 1986, s 16).

Emocionální - u dobře fungující rodiny, jako u bezpečného životního přístavu je potřeba vytváření pevného zázemí společně s neomezenou podporou a bezmeznou pomocí všem jejím členům, a to bez rozdílu. Zvláště potomky je potřebné zahrnout pravou rodičovskou láskou a celkovým pochopením. Děti totiž musí v chování svých rodičů spatřovat především jistotu klid, vzor a pevné zázemí svého bytí. Rodina si tak utváří svoji společnou historii, která je formována sdílením společných zážitků, společnými rituály, osobními důvěrnostmi a znalostmi zvyků, potřebou společných perspektiv a plánů, kdy v tomto smyslu není možné rodinu ničím nahradit. (Špaňhelová, 2010, s. 12)

Tato funkce je významná, přičemž jakákoli její porucha zasahuje všechny ostatní sféry života uvnitř rodiny. Z hlediska dítěte pak ohrožuje vyrovnanou, klidnou rodinnou atmo-

sféru. Dítě je o ni zpravidla připraveno rozchodem rodičů, rodinným rozvratem, nedostatečným zájmem rodičů o dítě, kdy se může objevit dokonce i zneužívání a týrání. (Dunovský, 1986, s. 15)

Ekonomicko-zabezpečovací - rodinu je možné z historického pohledu chápat jako strukturální spojnicí mezi jednotlivcem a společností. Tato role rodiny je však v současné době značně potlačena a ztrácí na významu, neboť společnost nacházející se v relativním dostatku a klidu je schopna pečovat o své jedince přímo. To znamená, že převládá zejména uspokojování potřeb jednotlivce, který si střeží své zájmy a individuální kvalitu života. Rodina pak žije volněji, kdy se necítí být ohrožena v základních směrech života, žije tedy více konzumním způsobem života, kdy nesleduje budoucnost, ale žije dneškem, tedy pro danou chvíli. Materiální a ekonomické funkce rodiny mají svá určitá specifika, která se konkrétně odráží jak v zařazení rodiny do určité části světa, tak i v sociálním zařazení rodiny v konkrétní společnosti. (Špaňhelová, 2010, s. 12)

Primární selhání této funkce pramení z toho, že rodiče se nechtějí nebo nemohou zapojit do výrobního procesu a zabezpečit pro sebe a svou rodinu dostatek prostředků k životu.

Definoval čtyři typy rodin:

- *Funkční rodina* – je v ní zajištěn dobrý vývoj a prospěch dítěte.
- *Problémová rodina* – v rodině se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však nijak vážněji neohrožují vývoj dítěte, kdy rodina je schopna vlastními silami problémy řešit.
- *Dysfunkční rodina* – v rodině se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které ji již poškozují, přičemž tyto problémy není rodina schopna řešit a zvládnout sama, kdy potřebuje pomoc zvenčí.
- *Afunkční rodina* – rodina přestává plnit svůj základní úkol, dítěti závažným způsobem škodí, přičemž jediným možným řešením je odebrat dítě z této rodiny a umístit ho do náhradní rodiny. (Dunovský, 1999, s. 106-109)

Mezi nejčastější typy problémově zatížených rodin patří *rodiny nezralé* (nezralost partnerů v oblasti zkušeností, v oblasti citů, ekonomické, sociální), *rodiny přetížené* (bytové či ekonomické problémy, konflikty, citové strádání), *ambiciózní rodiny* (rodiče se seberealizují na úkor dětí), *perfekcionistické rodiny* (dětí musí být nejlepší ze všech dětí, musí podávat maximální výkony), *autoritářské rodiny* (dítě je velice přísně vedeno, převažují zákazy

a příkazy), *rozmazlující rodiny* (rodiče se chovají tak, jak si dítě žádá), rodiny nadměrně liberální a improvizující (nedostatečný řád), *odkládající rodiny* (přesouvají běžnou péči o dítě na kohokoli jiného), disociované rodiny (vážně narušené vztahy mezi členy rodiny a rodiny se sociálním okolím) (Helus, 2007, s. 153–160).

Byť základním posláním rodiny je tzv. zachování rodu, pak postupem času klasická rodina ztrácí monopol na plození dětí, kdy značná část rodin je celoživotně bezdětná, přičemž podíl dobrovolně bezdětných manželství stoupá. Tuto situaci má na svědomí jak ekonomická situace ve společnosti, tak i změna životního stylu partnerů, kdy především ženy se věnují nejprve své kariéře a teprve následně se podvolují mateřským povinnostem. Praktickým výsledkem takto chápané nové podoby společného soužití je pak individuální uspořádání životní dráhy konkrétního jedince, což se u žen zpravidla projeví odkládáním narození prvního dítěte. Stále větší počet žen si tak volí předsunutí kariéry před mateřské povinnosti, aby se tak co nejpevněji začlenily do pracovního kolektivu a staly se tak nenahraditelnou součástí celého personálního mechanismu. Ženy si moc dobře uvědomují, že zařazení se zpět do pracovního procesu po nástupu z mateřské dovolené je velmi obtížné a zdlouhavé, proto se snaží o co možná nejpevnější ukotvení svého pracovního vztahu. (Možný, 2006, s. 22-23)

Pokus vytvořit jakousi typologii partnerů uskutečnil C. J. Sager, kdy k manželství přistupoval jako k dvojici vhodně či nevhodně se doplňující dyádě:

- 1) partner orientovaný na rovnoprávnost očekává v manželství stejná práva a povinnosti jako druhý,
- 2) romantický partner hledá v partnerství především duševní porozumění,
- 3) rodičovský partner o druhého rád pečuje,
- 4) dětský partner je spontánní a získává moc nad druhým na tzv. metekomplementární úrovni – projevování bezmoci a bezradnosti,
- 5) racionální partner neprojevuje emoce, ale přesně vymezuje práva a povinnosti, chybí mu citlivost pro pocity druhého,
- 6) přátelský partner očekává od manželství především společníka,
- 7) nezávislý partner vyžaduje distanci ve vztahu, nepřeje si, aby někdo příliš nahlížel do jeho osobních záležitostí.

C. J. Sager pak uzavírá, že je vhodné, aby manželství uzavřel příkladně partner rodičovský a dětský nebo racionální a přátelský, kdy jiné kombinace dvojic jsou z hlediska predikce úspěšnosti vztahu naopak nevhodné. (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 111)

Každá rodina je součástí společnosti a i její vnitřní vztahy se promítají vně jejího uskupení, což se jednoznačně odráží v různých výchovných stylech konkrétních rodin.

1.1.3 Výchovné styly v rodině

Výchova jako samostatný prvek realizace běžného života představuje činnost, která je zaměřená na utváření jak duševních, tak i tělesných stránek člověka. Na výchovu jedince nelze a nikdy nebylo ani možné použít univerzální výchovnou metodu, jako určitý ověřený vzorec, neboť každý člověk je faktický originál, tudíž i cílená a uvědomělá výchova má různý vliv na široký okruh jedinců a společenských oblastí, ve kterých tito vystupují. Toto odůvodňuje nutnost vzniku vícero výchovných metod, které jsou plně využitelné pro konkrétní oblasti výchovy a pro splnění vytyčených cílů výchovy. Na každého jedince pak má určitá metoda lepší popř. horší vliv a proto je nutno zvážit, podle konkrétní situace, kterou metodu lze při výchově přesvědčivě uplatnit. V návaznosti na uvedené je tedy zřejmé, že je vhodné při výchově jednotlivé metody kombinovat, aby docházelo k ucelenému rozvoji vychovávaného jedince a k všestrannosti jeho rozvoje. Vývoj dítěte je rovněž ovlivňován mnoha dalšími činiteli, jako např. skutečností jestli se jedná o rodinu úplnou nebo neúplnou, socioekonomický standard, soudržnost rodiny, aj.

Podle toho, jaká je míra výchovných požadavků rodičů na jejich dítě, spojenými s nároky a kontrolou, můžeme hovořit o konkrétních výchovných stylech či přístupech.

Liberální výchova – jedná se o lhostejný až pasivní přístup rodičů k dítěti, kdy jsou na dítě z jejich strany kladeny minimální požadavky. Rodiče se v tomto případě nezajímají o jeho rozvoj, jsou nedůslední, přičemž dítě nemá stanoveny jasné hranice své realizace. Dítě se proto nemůže řádně zorientovat, tudíž se pro okolí jeví jako nezralé, dělá si, co chce, je nespolehlivé a chybí mu pocit zodpovědnosti. Uvedené skutečnosti tak mohou být zapříčiněny nedostatkem času potřebného k výchově dítěte nebo přímým důsledkem nezájmu rodičů o dítě.

Demokratická výchova – zde jsou předem stanovená jasná pravidla a dohodnuté kompromisy. Je zde pevné a důsledné vedení spojené s otevřenou komunikací, promítající se do

vzájemné spolupráce. Dítě je přátelské a usiluje o svůj nejlepší výkon, což se promítá i do jeho nezávislosti, samostatné tvořivosti a jeho celkové spokojenosti a vyrovnanosti.

Autokratická výchova – tato výchova je založena na přímých zákazech, příkazech, kdy se nepřipouští žádná diskuze, což bývá mnohdy spojeno s tvrdými tresty a vyžadováním přísné disciplíny. Takto vychovávané dítě je proto nesamostatné a uzavřené s problémy ve společenském životě. Projevuje se zde zpravidla neschopnost dosahování kompromisů a vnitřní netolerance.

Zmíněná pravidla a způsoby výchovy jsou realizovány úspěšněji v úplných rodinách, kde se na výchově a utváření osobnosti dítěte a mladistvých podílejí rovnoměrně oba rodiče a jejich působení se tak odráží ve společném výchovném výsledku, byť úplnost rodiny sama o sobě není rozhodně žádnou zárukou štěstí a kvalitního výchovného úspěchu.

1.2 Úplná rodina

Rodinou zpravidla označujeme základní, primární a neformální skupinu lidí, která má různou velikost, je různě vnitřně strukturovaná a má rozličné vnitřní a vnější rodinné vazby promítající se do celospolečenského života.

Rodinou se většinou dle Prádky (2004, s. 26) rozumí manželský pár a děti. Tato rodina se nazývá nukleární, popř. jaderná. V takové rodině převažují citově důvěrné kontakty, plánování budoucnosti, společné zájmy, jakož i vzájemná pomoc a spolupráce.

Úplná rodina neboli nukleární rodina je základní rodinnou skladbou, kde mají nezastupitelnou roli matka, otec a děti. *Matka* přináší dítě na svět a hned v prvopočátku je zahrnuje mateřskou všeobjímající láskou. Mateřská láska je hlubší a niternější než láska otcovská, neboť matka se svým dítětem společně žije již před jeho narozením. Matka tak vnímá pohyby dítěte a i jeho podněty a reakce, přičemž tím, že matka přivádí své dítě na svět, se u matky pouze rozšiřuje původní obzor její duševní lásky o další část, a to fyzický kontakt s milovaným dítětem. Matka tedy poskytuje již od samého počátku dítěti lásku, ochranu, jistotu a citové zázemí s utváření smyslů jejich vzájemnou komunikací. *Otec* dává svou lásku dítěti postupně, kdy si dává jakoby „na čas“ a se stupněm jeho dospívání se dítěti přibližuje, přičemž první významnější kontakt bývá navázán od okamžiku možnosti her otce s dítětem. Samo dítě pak vnímá jinakost otce, která je prezentována jiným přístupem k věcem, jinou rozhodností a přesvědčivostí vystupování, rázností a důrazem, a též jiným znakem otcovské opory, jistoty, materiálního zabezpečení a zázemí. Dítě samo cítí, že otec

je v rodině také oporou a podporou matky, kdy však je důležité, aby dítě vnímalo, že otec s matkou ve výchovném postupu vůči dítěti jsou v jednotě a mají společný názor a cíl. *Rodiče* by tak měly do života dítěte společně přinášet klid a jistotu, ale také lásku a respekt, kdy tyto atributy dítě citlivě vnímá a těmto se i podřizuje, což je možno chápat jako výsledek výchovných postupů v rodině. *Dítě* již svým narozením přináší radost do rodiny, neboť rodiče a potažmo celá rozvětvená rodina chápou dítě jako dalšího pokračovatele rodu. Dítě se tak stává prvořadým objektem, na který je rodiči a prarodiči působeno, neboť tito mají komu dávat svou lásku a postupně předávat své životní zkušenosti, poznatky, svůj um a osobní pohled na život. Jedním z hlavních cílů rodiny je tak kvalita výměny podnětů mezi rodiči a dítětem, a to již od kojeneckého věku, kdy má toto přilnutí zásadní a nosný charakter odrážející se v opoře a v bezpečí života dítěte.

Rovněž z hlediska psychologie rozlišujeme také *rodinu širší* (rozšířená), kam patří širší příbuzenstvo, jako jsou prarodiče, tety, strýcové, sestřenice, bratraci. Dítě vnímá všechny tyto členy rodiny, buduje si s nimi vztah, tráví s nimi svůj čas. (Špaňhelová, 2010, s. 13-26)

Dalším typem rodiny je rodina:

- orientační (tedy ta, do které jsme se narodili),
- prokreační (tu, kterou sami zakládáme),
- neúplná (ta, kterou tvoří jeden rodič a dítě/děti),
- biparentní (binukleární) – v případě, že jeden z rodičů žijící se svými dětmi se znovu provdá/ožení a děti získají nevlastního otce/matku, ale biologický rodič stále děti navštěvuje, je s nimi v kontaktu atd., tudíž mají „dva tatínky/dvě maminky“,
- egalitární (rovnoprávná – běžné u nás),
- patri/matrilokální - jde o rodiny rozšířené, kdy se děti po založení vlastní rodiny přestěhují k rodině otce/matky (k orientační rodině). (Matoušek, 2003, s. 187)

Úplnost rodina je vždy charakterizována svou vlastní individuální strukturou, která je úzce spojena s prolínáním se konkrétních jednání příslušníků dané rodiny, kteří tak cíleně vědomě i nevědomě reagují na vnitřní a i vnější společenské podněty.

„Úplnost rodiny sama o sobě není rozhodně žádnou zárukou štěstí a výchovného úspěchu. Znamená to jen, vhodnější výchovnou situaci nebo poněkud lepší výchovné předpoklady.“ (Matějček, 1986, s. 60)

Struktura každé rodiny je tedy dána jejím faktickým složením, které má určitou specifickou charakteristiku, promítající se do individuálních postojů všech členů.

1.2.1 Strukturální složení rodiny

Charakteristiku současné rodiny je možno úspěšně akcentovat prolínáním se partnerství v manželství a následně i rodičovství. Manželství se tedy partnerstvím muže a ženy, kteří se dobrovolně rozhodli spojit své vlastní individuální životy v jeden celek, v kterém mají své zásadní postavení i jejich děti. Rodičovství je pak trvalým vztahem mezi dítětem a jeho vychovateli, kdy je možné rozlišovat mezi rodičovstvím biologickým a psychosociálním. Vzájemné rodinné vztahy mezi rodiči a dětmi jsou pak posuzovány a hodnoceny z různých hledisek, a to jak materiálních tak i duševních. Takto vzniklé rodinné prostředí je potažmo charakterizováno vzájemným primárním rodinným působením společně s intimitou a emocionalitou vlastního působení ze strany otce a matky.

Současná česká rodina z pohledu statistiky se jeví jako neustále vyvíjející se uskupení osob, reagujících na změny celospolečenského systému za dodržení určitých ekonomických podmínek. Dynamičnost pohybu společnosti, která vlivem trvalých elektronických spojení a rychlostí komunikačních cest nezná prakticky zeměpisných hranic se svým každodenním děním promítá i do obyčejného života jednotlivce, potažmo pak i rodiny. Ze shromážděných demografických a sociologických údajů je možno jasně vysledovat směr, kterým se vnitřní i vnější vztahy v rodině ubírají, i to jak rodina reaguje na vnější případně vnitřní podněty, které ji utvářejí a formují, což se odráží především v uskupení základních skutečností, a to:

- intelektuálním postoji, stupni vzdělanosti partnerů a jejich kariérnímu zařazení,
- zralosti partnerů při prvních intimních zkušenostech,
- předmanželské zkušenosti v oblasti sexu,
- odkladu uzavření prvního manželství do vyššího věku v návaznosti na budování kariéry a zázemí,
- odsouvání rodičovství do pozdějšího období,
- měnící se trvalost původního partnerského, rodičovského či rodinného vztahu,
- nízká stabilita rodiny vlivem ekonomického vnějšího působení,
- nízká stabilita rodiny jako celku,

- faktická rozvodovost - a další. (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 107)

Současná rodina prošla celou řadou změn a vyznačuje se i dalšími ovlivňujícími znaky:

- růst vzdělanosti žen,
- růst zaměstnanosti žen i mužů,
- migrace obyvatelstva do satelitních městeček, resp. z venkova do měst,
- stírání rozdílů mezi mužskou a ženskou rolí, jak v zaměstnání, tak i v rodině,
- činnosti, které dříve vykonávala rodina, nyní vykonávají společenské služby (jidelny, jesle, čistírna, prádelna),
- menší časový prostor kontaktů dětí a rodičů v návaznosti na pracovní vytížení,
- velký technický rozvoj, elektronika a její využití v domácnostech. (Špaňhelová, 2010, s. 11-12)

V návaznosti na výše uvedené by se dalo říci, že česká rodina v současnosti je rodinou zaměstnané ženy. Zaměstnání ženy je pro většinu rodin ekonomickou nutností, kdy málokterá rodina by vystačila jenom s jedním platem. Navíc je žena přetížena požadavky práce v zaměstnání a následně i v domácnosti, kdy je v rodině nespokojena častěji než muž a častěji také dává podnět k rozvodu. Muž je více angažován v práci než žena, má větší odpovědnost, za svou práci je lépe placen, je v ní spokojenější, tudíž čeká od ženy, že ona bude jeho pracovní zaujetí podporovat a hlavně chápat. (Matoušek, 1997, s. 35)

Další alternativou manželství, se kterou se setkáváme zejména u mladých lidí podle Vávrové (2012, s. 20) je kohabitace, kdy jde o soužití partnerů ve společné domácnosti a sexuálním vztahu, aniž by byli manželé. Můžeme ji považovat za určitý předstupeň manželství nesezdaného soužití, které přetrvává i po narození dítěte.

Často se v dnešní době setkáváme i s tím, že volně žijící partneři získávají právní status „druh či družka“, což jim umožňuje v případě rozchodu požadovat určité vzájemné majetkové vyrovnání či placení výživného.

Každý z nás si alespoň někdy uvědomuje, že žijeme ve složitém a nepředvídatelném světě, který se nám stále nezadržitelně mění před očima. Ať se nám tato skutečnost líbí nebo nelíbí, musíme se v praktickém životě naučit vyrovnávat se s nástrahami i riziky a na druhé straně i novými pozitivními příležitostmi, které nám tento svět, resp. náš osobní život při-

náší. Změna je život, kdy rychlá a účinná reakce jedince na takto utvořenou skutečnost svědčí jednoznačně o míře schopnosti člověka reagovat zejména na změny týkající se jeho osobního a citového života. Život není procházkou v růžovém sadu, když se lepší chvílky střídají s těmi horšími, kdy přicházející životní krize je potřebné a nutné zdolávat a nepodléhat jim, přičemž negativní skutečnosti v podobě krizí se nevyhýbají ani rodinám.

1.2.2 Krizové situace v rodině

Krizové situace v rodinách jsou zákonité a nedají se nijak vymýtit. Jedná se o společensky vygenerované stavy, které je však nutno řešit tzv. „za malého hříchu“, neboť poté co krize přestoupí únosnou mez, stává se takto vzniklá situace nezvladatelnou a posléze krizovou.

Příčiny krizových situací jsou různé, přičemž nedostatek času k jejich řešení a zanedbávání osobního vztahu velmi lehce vede k rozpadu rodiny.

V současnosti jak uvádí Přadka (2004, s. 27-28) rodiče mají stále méně času, aby se mohli věnovat svým dětem či prarodičům, kdy na žebříčku hodnot převládají právě ty materiální. V rodině rovněž ubývá společných činností a prožitků, které by měla rodina trávit pohromadě. Následně pak dochází k vnější a vnitřní změně ve struktuře rodiny, kdy neřešení rodinných problémů, vede zákonitě až k vysoké rozvodovosti.

Partnerství je prakticky nejprve vztahem získaným a početím dítěte se stává i vztahem vrozeným. Rozvod rodičů je pak pouze rozpadem partnerství, kdy rodičovství však zrušit nikdy nelze, neboť rodičem je člověk až do své smrti.

Rozhodnutí se rozvést může být buď odvážné, nebo zbabělé. Vždy je však nutné mít na mysli, že rozvodem utrpí především dítě. Děti o rozvodu nerozhodují a nemají ani žádnou moc nad tím, aby ovlivnily situaci, která se kolem nich odehrává. Zvykly si na určitý specifický rodinný klid, zaběhlý řád a stabilitu domova, přičemž všechny zaužívané jistoty se najednou v očích dítěte hroutí, rodina ztrácí stabilitu a jazýčkem na vahách očekávaného rozpadu rodiny se tak stává dítě samotné. Každý rozvod je ve své podstatě originální a žádný jiný mu není na vlas podobný. Rozvod je tak de facto začátkem konce manželství a rozpadu původní ucelené rodiny.

To, že se dva lidé, kterým se nyní říká pouze rodiče, po letech velké lásky a obětavosti v určitém bodě svého života od sebe vzdálili, nemůže nikdo, natož tak dítě ovlivnit. Rozpad rodiny sebou nese *zásadní negativní prvky*, které jsou při rozvodu vždy v jednání rozcházejících se manželů vždy patrné. Manželé nemohou najít společnou řeč a jejich vzá-

jemná komunikace skoro vždy provází *hádky o malicherné spory*. To, co bylo dříve, pouhou běžnou výměnou názorů rodičů s cílem dobrat se správného cíle, pak v době rozvodu mnohdy dítě nechápe, byť velmi citlivě reaguje na všechny podněty, které se ho dotýkají. *Spory o výchovu dítěte* provází běžně každý výchovný proces. Konstruktivní vedení sporu případně i hádky v dobře fungující rodině pak dítě vnímá bez zvláštních psychických tlaků. V případě, že se však již vede spor o výchovu v době probíhajícího rozvodu, pak je nasnadě, že na jedné straně se začínají rodiče navzájem podbízet dítěti a na straně druhé je zde stará zkušenost, že dítě počíná využívat ve svůj prospěch nejednotu rodičů a vypočítavě se přiklání tu na jednu tu na druhou stranu sporu. *Zbavení se odpovědnosti* za chod rodiny a potažmo výchovu svého dítěte bývá taktéž velmi častým jevem. Jeden z rodičů tak opouští rodinu bez jakéhokoliv vysvětlení a následně nemá žádný zájem o opuštěnou rodinu. Materiální a imateriální rodinné starosti tak zůstávají pouze na jednom z rodičů, který musí urychleně převzít roli odejitého rodiče. V mnoha případech se stává, že tímto postojem nezodpovědný rodič tak přenáší na dítě odpovědnost, která je nepřiměřená věku dítěte a jeho stávajícím rozumovým schopnostem.

Nezanedbatelný počet případů týkajících se rozvodu manželství, resp. rozpadu rodiny provází *týrání*. Týrání může být startujícím prvkem rozpadu rodiny, ale též sekundárním projevem začínajícího rozvodu manželů. Některý z rodičů tak může svou narušenou psychiku provázet týráním ať již fyzickým tak i psychickým, přičemž toto tyranské jednání může být zaměřeno pouze na manžela, pouze na dítě případně na oba současně. Rizikovní rodiče, kteří se dopouštějí zmíněného násilí, mají velmi negativní vliv na citový vývoj a chování svého dítěte. Každé negativní jednání totiž zanechává na duši dítěte velké těžko odstranitelné stopy, přičemž mnohdy je takovému člověku jen těžko pomoci. (Špaňhelová, 2010, s. 41-44)

Matky, které zůstávají po rozpadu rodiny s dětmi sami (nikoli záměrně svobodné) se potkávají se spoustou různých problémů. Jedním z nich je zvýšený stres, a to při řešení základních otázek jako jsou finance, vedení domácnosti, zaměstnání, další osobní problémy – změny v sebe pojetí, ohrožení osobní identity, vztahy promítající se do problémové interakce s dětmi, jakož i stále konfliktní vztah s bývalým manželem. Matky tak mohou být psychicky přetíženy, vnitřně podrážděny, což se odráží na jejich zhoršeném vztahu s dětmi. (Sobotková, 2006, s. 132).

Dítě samo o sobě vyžaduje velkou pozornost a péči, což je společným úkolem obou rodičů, přičemž však v případě neúplné rodiny zůstává tato povinnost a odpovědnost s dvojnásobnou důrazností zpravidla na rodiči jediném.

1.3 Neúplná rodina

Položme si zásadní otázku, co se míní neúplnou rodinou a čím je tato charakteristická? V neúplné rodině zůstává s dítětem či s dětmi jenom jeden z rodičů, přičemž ten druhý chybí. Příčinou dané absence může být úmrtí, emigrace, rozvod, svobodná matka apod., kdy blíže bude o tomto tématu pojednáno v následujícím textu.

Neúplné rodiny existují od pradávna, když po tisíciletí byla hlavní příčinou neúplnosti rodiny smrt jednoho z rodičů. Za neúplnou rodinu se při sčítání lidu považuje rodina, kterou tvoří jeden z rodičů aspoň s jedním dítětem. Na celkovém počtu těchto rodin se pak podílejí rozvody 34 %, úmrtí jednoho z rodičů 30 %, rodiče, kdy jeden z nich není trvale hlášen ve společné domácnosti, či svobodných rodičů je 10 %, a ve dvou procentech příčina neúplnosti rodiny nebyla zjištěna. Péče o děti v neúplné rodině je takřka výhradně věcí matky, v čemž je možné spatřovat určité možné nebezpečí pro vývoj dítěte, což bývá zpravidla ztráta otcovského činitele ve výchově. (Matějček, 1989, s. 29-30)

Rodiny s jedním rodičem, tzv. neúplné můžou vznikat několika způsoby:

1. Rozvod
2. Úmrtí
3. Svobodný rodič
4. Odchod partnera
5. Adopce (Colorosová, 1999, s. 173)

Děti, které žijí v domácnosti s osamělým rodičem v naší společnosti, stále přibývá. V naprosté většině se v tomto případě jedná o ženy, kterým bývají děti často svěřovány do péče. Rozpad úplné rodiny má zpravidla za následek tu skutečnost, že se někteří osamělí rodiče musejí potýkat nejen s nastalými ekonomickými problémy jako např. nedostatek finančních prostředků, ale i s předsudky a neadekvátními postoji okolí. Většina lidí se do této těžké situace dostává nedobrovolně, ale jsou i výjimky, kdy se ženy stávají svobodnými matkami dobrovolně z vlastního rozhodnutí.

Převážná většina rodin, kde je pouze jeden rodič a dítě, tvoří především osamělé matky. Podle Campiona (cit. podle Sobotkové, 2001, s. 128-129) *se dělí do tří skupin:*

1. osamělé matky, kterým zemřel manžel, jsou to vdovy s dětmi,
2. osamělé matky, které mají děti ze vztahu, který se rozpadl (rozvodem manželství, rozchodem nesezdaných partnerů,
3. osamělé matky, které chtějí být záměrně svobodné a mají děti s mužem, se kterým již od počátku nepočítaly pro trvalý vztah.

Na skupinu osamělých otců s dětmi, která je však daleko méně početná se v současnosti již také soustřeďuje cílený zájem odborníků. Muž se stává osamělým většinou tehdy, když matka dětí opustí rodinu, zemře, nebo kvůli vážné nemoci nemůže pečovat o rodinu. Počet osamělých otců, kteří mají po rozvodu manželství svěřené děti do své péče, v dnešní době přibývá, přičemž tato skutečnost se výrazně promítá i do stále častěji příslušnými soudy povolené střídavé péče o děti.

K dalším alternativním formám soužití řadíme podle Vávrové (2012, s. 21) institut registrovaného partnerství, které prezentuje soužití dvou osob stejného pohlaví. Přijetím zákona o registrovaném partnerství tak šanci dostávají i ty osoby, které byly společností vylučovány na její okraj a jejichž práva a společné soužití doposud náš právní řád neupravoval.

Homosexuálně orientovaní lidé nejsou na první pohled odlišní od ostatních lidí. Homosexuální chlapci a děvčata mají málokdy rodiče také homosexuální. Rodiče, kteří jsou homosexuálové, většinou vychovávají heterosexuálně orientované děti. Stává se, že prarodiče své vnuky, kteří žijí se svými homosexuálními rodiči, nikdy nepřijmou nebo žijí v klanu a považují např. svou dceru za svobodnou matku. V takových případech má buď jeden z partnerů děti ze svého předchozího heterosexuálního vztahu, nebo je žena svobodnou matkou žijící v lesbickém vztahu. Další možností je pěstounská péče nebo adopce. Podle zveřejněných statistik je zřejmé, že v zahraničí narůstá počet párů, které chtějí mít spolu děti, a tudíž využívají metodu umělého oplodnění. (Sobotková, 2001, s. 148-154)

Klišé o neúplných rodinách, které koluje současnou společností a neúplnou rodinu deklasuje, je nutné poopravit a to už vzhledem ke skutečnostem, že v běžném lidském životě jsou věci stále v pohybu a jak se mění sociální klima společnosti, tak se mění i jeho podněty. Byť veřejné debaty o rozvodu jsou stále vášnivé, pak faktická padesáti-procentní rozvodo-

vost dnešní doby naznačuje, že neúplná rodina není brána aktéry rozvodů zas až příliš katastroficky.

V dané problematice jde o osobní zkušenost tisíců postižených rodin, které by mohly uvést věci týkající se rozpadu rodiny na pravou míru. Rozvod je jistě bolestivou zkouškou pro každého, ale výsledek nemusí být vždy nutně katastrofální pro ty, kteří si již v počátku uvědomí, že je třeba hledat v každodenním životě nový smysl a cíl a novou rovnováhu.

Rozvod sám o sobě nemusí být traumatem pro rozcházející se partnery, ani pro jejich děti, kdy mnozí psychoterapeuti konstatují, že děti, které potřebují psychickou pomoc, pocházejí rovným dílem z úplných i neúplných rodin. Poslední dobou se dostává proto do popředí i názor některých odborníků, že přítomnost obou rodičů při výchově dětí není nezbytně nutnou, protože někdy rodinné soužití v úplné rodině je taková katastrofa, že její další existence a fungování by mohlo mít na všechny její členy až marginální dopady.

Rozpad rodiny může být zapříčiněn z mnoha různých příčin, kdy je však možné připustit určité obecné opakující se vzorce rodinných krizových situací, přičemž závisí pouze a jen na způsobu jejich zvládnutí a jejich rychlém odstranění, popř. na neschopnosti účinně a bezprostředně reagovat na negativní podnět zasahující rodinu jako takovou.

1.3.1 Příčiny rozpadu úplné rodiny

Příčiny rozpadu rodiny mohou být různé od nevěry jednoho z rodičů, špatné ekonomické situace rodiny, užívání návykových látek, domácí násilí, sexuální zneužívání, úmrtí jednoho z rodičů aj. Pro naše téma je důležitý fakt, že se však zaobíráme rozpadem úplné rodiny vlivem rozchodů rodičů v návaznosti na negativní jednání, resp. chování dětí vychovávaných v neúplné rodině.

Matoušek a Kroftová (2003, s. 39) uvádí, že většinu návrhů na rozvod podávají ženy, ne však z důvodu lehkomyšlnosti či netolerance, ale proto, že jsou rodinným soužitím osobně stresovány více než muži. Ženy se v rodině více pracovně a emočně angažují, a proto reagují na konflikty častěji svým rozvodovým návrhem, v němž hledají určité východisko.

Podle Nováka a Průchové (2004, s. 17), kteří uvádějí, že pokud se člověk rozhodne pro rozvod, tak musí mít opravdu vážné důvody, nebo musí své pseudo-důvody povýšit na vážné. To znamená, že se musí vnitřně přesvědčit o tom, že další společný život s jeho protějškem již nemá cenu.

V každém manželství či partnerském vztahu se objevují každodenně nejrůznější problémy, které jsou spojeny s běžným životem. Tyto ale nutně nemusí vždy znamenat, že se na jejich základě dospěje až k rozvodu. Příčin, které vedou k rozchodu či rozvodu, může být mnoho a každá rodina je tak unikátem. Osobní vazby členů rodiny tak vytváří ty nejrůznější možné varianty vztahů, reakcí a rozhodnutí při řešení vnitřních i vnějších společenských konfliktů, které jsou vždy úzce specifické pro každý konkrétní případ.

Nejčastější důvody k manželskému rozvratu jsou:

- rozdílné názory na trávení volného času,
- nedostatek společných zájmů,
- rozdílné názory na práva a povinnosti v domácnosti,
- mimomanželský vztah partnera,
- rozpory ve finančním hospodaření,
- nespokojenost v intimním soužití,
- hrubé jednání partnera,
- rozdílné názory na výchovu dětí,
- hrubé jednání partnera,
- závislost na alkoholu u partnera,
- partner nemůže mít děti.

Ať už se v manželství vyskytuje jakýkoli z těchto uvedených atributů, nejčastěji se to projevuje neustálými konflikty a opakovanými hádkami mezi partnery. Takové rodinné klima pak představuje pro všechny jeho členy narušení klidného a pohodového prostředí. Typické jsou permanentní konfliktní situace a také fáze tzv. uraženosti, kdy se partneři vzájemně ignorují, nekomunikují, popř. dlouhodobě mlčí. V této fázi je zřejmé, že manželství už není takové, jak si ho manželé naplánovali a jaká byla jejich původní představa o klidném spokojeném společném životě. Partneři přestávají mít k sobě úctu, ztrácí se vzájemná tolerance a nejsou uspokojovány společné potřeby, které jsou od svazku manželského oprávněně očekávány.

Takto vznikající krizové situace v rodině pak mohou mít různou intenzitu a nepřeberné množství forem a způsobů.

	Celkem	méně než 1 rok	1 rok	2 – 4 roky	5 – 9 let	10 – 14 let	15 a více let
Česká republika	27 895	218	888	3 760	6 106	4 702	12 221
Praha – hl. město	3 002	21	103	493	693	478	1 214
Středočeský kraj	3 793	19	133	532	874	683	1 542
Jihočeský kraj	1 747	17	70	242	363	313	742
Plzeňský kraj	1 613	21	61	240	345	286	660
Karlovarský kraj	879	12	26	135	1	135	379
Ústecký kraj	2 252	15	63	316	576	388	894
Liberecký kraj	1 311	14	45	182	321	222	527
Královéhradecký	1 543	15	55	207	296	243	727
Pardubický kraj	1 257	12	37	148	264	206	590
Kraj Vysočina	1 125	8	30	142	223	194	528
Jihomoravský k.	3 000	15	84	349	665	521	1 366
Olomoucký kraj	1 712	10	55	189	349	281	829
Zlínský kraj	1 381	13	32	161	248	232	695
Moravskoslezský	3 279	16	94	424	697	520	1 528

Tab. č. 1: Rozvody podle délky trvání manželství v krajích (Český statistický úřad, 2014).

Rozpadem rodiny se zákonitě dítě popř. mladistvý ocitají ve velmi složité a nezáviděníhodné situaci, která působí nejcitlivěji a nejrazantněji právě proti nim, jelikož rozpad rodiny je iniciován vždy ze strany dospělých členů rodiny, kteří ve většině případů řeší sobecky především své vlastní postavení a osobní potřeby v rozpadající se rodině, a to bez ohledu na dopady a potřeby svých dětí.

1.3.2 Dítě v neúplné rodině

Ve všech případech, kdy se jedná o děti, je důležité, abychom se povznesli nad své osobní partnerské neshody a jednali spolu během cesty za společným cílem a snažili se ze všech sil minimalizovat hromadění stresových faktorů, jejichž dopad by negativně působil na dítě. Krizové situace, které vznikají v každé fázi života, je nutné účinně a bezodkladně eliminovat a ty negativní situace týkající rozpadu rodiny zvláště ve vztahu k našim dětem se musí řešit obzvláště pečlivě, za včas a do důsledku.

Někteří autoři uvádějí jako minimální dobu, kterou potřebuje dítě pro adaptaci na po rozvodovou situaci cca 4-6 měsíců, jiní pak uvádí dobu až dva roky, což do značné míry závisí na vzájemné slušnosti bývalých manželů, zda se dokážou obejít bez vzájemného očerňování a popouzení. Pokud má dítě pocit, že se musí postavit na stranu jednoho z rodičů, dostává se do těžko řešitelného vnitřního konfliktu.

V některých rodinách dochází po odchodu jednoho z rodičů k tzv. parentifikaci dítěte, které následně přebírá tolik povinností a nepřiměřené zodpovědnosti, že se stává „malým dospělým“. (Jedelská, 2010, s. 13-14)

Podle Střelce (1992, s. 157) děti vychovávané jen jedním z rodičů, většinou matkou, mají o něco horší výsledky ve škole, více zdravotních a psychických problémů a střetů se zákonem, než děti ze srovnatelné socioekonomické vrstvy, které vyrůstají s oběma rodiči. Přítomnost otce v rodině jasně ukazuje na faktor, který brání delikvenci syna. Chlapci žijící ve společné domácnosti s vlastním otcem mají významně menší sklon přestupovat meze zákona než chlapci žijící bez otce nebo s nevlastním otcem.

Podobně to vidí Matoušek (1997, s. 40), že nepřítomnost otce v rodině ovlivňuje nejen chlapce ale i dívky, která postrádají existenci vzorového modelu mužského chování. Ve většině případů je dítě z rozvedeného manželství svěřeno do výchovy matce, která je následně více zatížena nároky na jeho výchovu než matka, která vychovává děti společně s manželem.

Stejně tak, jak je jiný každý rozvod, tak jiné a nevyzpytatelné mohou být i reakce dětí, které nastalou změnu velmi citlivě vnímají. Ať se rodiče rozcházejí v dobrém či zlém, vždy si dítě bude klást řadu otázek, na které samo bude hledat odpověď velmi těžko. Z tohoto důvodu je velmi potřebné, aby rozcházející se rodiče dali prostor dohodě, klidu a vyrovnanosti, čímž rozptýlí značné a oprávněné obavy dítěte o jeho budoucnost.

Nejběžnější otázky dětí jsou následující:

- Kde budeme – my děti – bydlet?
- Kde bude bydlet máma - táta?
- U koho budu v bezpečí?
- Budu chodit do stejné školy?
- Budu mít možnost stýkat se se svými kamarády?
- Kdo si nechá psa?
- Budeme se vídat s dědou a babičkou?
- Budeme chudí?
- Kdo se bude o nás starat, kdy budeme nemocní?

- Kdo mě bude vozit na hodiny klavíru?
- Jak často uvidím mámu – tátu?

a mnoho ještě dalších dětských naléhavých otázek, které je nutné předem řešit. (Colorosová, 2008, s. 99)

Střídavá péče – hrozba nebo výhoda? Otcům stále častěji přestává stačit dříve soudy určený styk na předem určené dny, kdy usilují o určitou rovnoprávnost ve výchově svých dětí. Mnoho českých matek je sice zásadně proti střídavé péči, ale i řada odborníků se stále pře o výhody či nevýhody takovéto výchovy. V případech, kdy se podaří vyřešit praktické věci spojené s organizací vzdělávání a volnočasových aktivit, pak samy děti deklarují menší pocit ztráty jednoho rodiče. Ba naopak časem se děti radují z toho, že mohou střídat prostředí, které jim umožňuje větší prostor pro jejich rozvoj. V návaznosti na výše uvedené je však nutno konstatovat, že bohužel v mnoha případech se rozpad rodiny odráží na chování dětí velmi negativně.

U dětí se problémy s jejich chováním, zvláště agresivita mírní zhruba po uplynutí jednoho roku, kdy však např. hněv na rodiče, který odešel od rodiny, často přetrvává až do jejich dospělosti. Čtvrtina z nich s větší pravděpodobností začne užívat drogy či alkohol, kdy začínají dříve se sexuálním životem, častěji kouří. U dívek, jejichž rodiče se rozvedli v jejich dětském věku, nastupuje puberta dříve, mají více sexuálních partnerů, jsou častěji předčasně těhotné, dříve opouštějí domov. (Pavlát, s. 32-35)

Ze statistických závěrů zahraničních odborníků mimo jiné vyplývají i ty skutečnosti, že důsledkem rozvodu rodičů je zhoršení zdraví, nižší rodinný příjem, neboť většina rozvedených otců nepodporuje své děti při dalším studiu, přičemž důsledkem je pak jejich nižší vzdělání a příjem, jakož i méně úspěšné osobní vztahy a horší životní styl. Z uvedeného tak vyplývá zákonitá nutnost podpory neúplných rodin, které jsou dlouhodobě hendikepovány oproti rodinám úplným.

1.3.3 Podpora neúplných rodin

Porozvodová pomoc ať již ze strany odpovědných orgánů či rodiny by se měla vždy v první řadě zabývat dětmi, a to konkrétně jejich vlastními potřebami jak materiálními tak i duševními. Děti často mívají po rozvodu rodičů pocity zavržení, kdy upadají do citového zmatku, trpí častými depresemi, nekriticky se staví na stranu jednoho z rodičů a mnohdy k druhému z rodičů zaujímají až nepřátelský postoj. V tomto těžkém rozpoložení by proto

měli pomoc takto zasaženým dětem erudovaně poskytovat právě profesionálové ať už psychologové, dětské či rodinné poradny a další.

Rodiče s dětmi se mohou o pomoc obrátit na instituce, jako jsou:

Linky důvěry – které poskytují nepřetržitou telefonickou krizovou pomoc při zvládnání různých krizových stavů a situací, kdy poskytují ověřené informace o službách a kontaktech vhodných zařízeních, které odborně řeší problematiku následků rozpadu rodiny.

Fond ohrožených dětí – hledá vhodné náhradní rodiny pro děti, které nikdo nechce.

Orgány sociálně právní ochrany dětí (OSPOD) – poskytují poradenství rodinám při úpravě výchovy a výživy dětí před rozvodem a po rozvodu rodičů. Dále pak se jmenované orgány zabývají rovněž dětmi a mladistvými s poruchami chování spojenými s jimi páchanou trestnou činností.

Pedagogicko-psychologická poradna – je školské zařízení. Poskytují služby ve věku 3-19 let, rodičům, učitelům. Řeší nejen problematiku výchovy, ale také profesní orientaci na základě psychologické diagnostiky.

Středisko výchovné péče – je určeno dětem a mladistvým od 6 do 18 let, poskytuje preventivně výchovnou činnost. Zaobírá se poradenstvím, konzultační a terapeutickou činností v oblasti řešení poruch chování a negativních jevů. Poskytuje odborné poradenství rodičům a pedagogům v oblasti výchovných potíží, rodinných problémů, při zneužívání návykových látek, při trestné činnosti dětí a mládeže, apod.

Diagnostický ústav – plní funkci diagnostickou, vzdělávací, terapeutickou, sociální, organizační. Je určeno pro děti a mládež, které mají být umístěny v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

Centrum pro rodinu a dítě – poskytuje komplexní ambulantní a lůžkovou péči dětem školního věku s poruchami chování, učení, neurotickými projevy a další.

Rodinné poradenství – poradny pro rodinu, manželské a mezilidské vztahy, zaměřují se na manželství ohrožená rozvratem, na úpravu vzájemných vztahů rozvedených rodičů a jejich dětí.

Azylová zařízení – poskytují na přechodnou dobu ubytování buď dětem, o něž matky nemohou se závažných důvodů pečovat, nebo matkám s dětmi, které se ocitly ve velmi obtížné životní situaci.

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež – poskytují ambulantní služby pro děti a mládež, které jsou ohrožené sociálním vyloučením. Předmětná činnost zahrnuje zejména volnočasové aktivity, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti ve prospěch dětí a mládeže.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi – prezentují ambulantní služby pro rodiny s dětmi, kdy u některých existují rizika ohrožení jejich vývoje (nebo jejichž vývoj je ohrožen) v důsledku dopadů dlouhodobě obtížné sociální situace. Odborná činnost zahrnuje výchovné, vzdělávací a terapeutické činnosti jakož i potřebný kontakt se sociálním prostředím.

Podle Vodáčkové (2007, s. 509) jsou další formou pomoci *terénní programy*, které jsou poskytovány osobám, které vedou nebo jsou ohroženy jejich rizikovým způsobem života, se zaměřením na problémové jednání vůči dětem a mládeži.

Další formou pomoci je systém sociální ochrany, kam rovněž patří dávky státní sociální podpory, dávky důchodového a nemocenského pojištění, jakož i dávky sociální péče.

Dávky důchodového a nemocenského pojištění, patří do kategorie sociálního pojištění zahrnující nemocenské pojištění, důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Důchodové pojištění - jedná se zde o starobní důchod, plný invalidní, částečný invalidní, vdovský, vdovecký, sirotčí, důchod.

Dávky nemocenského pojištění - patří sem nemocenská dávka, podpora při ošetřování člena rodiny, peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství.

Dávky státní sociální podpory – jedná se o skutečnost, kdy se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje je i při některých dalších sociálních situacích. Tato podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu. Jedná se o dávky poskytované v závislosti na výši příjmu (přídavek na dítě – opakovaná dávka), příspěvek na bydlení (opakovaná dávka), porodné (jednorázová dávka) a na ostatní dávky – rodičovský příspěvek (opakovaná dávka), pohřebné (jednorázová dávka).

Dávky sociální péče (sociální pomoci) – tyto dávky řeší zabezpečení základních životních potřeb občanů, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci, ve stavu hmotné a sociální nouze a nejsou schopni buď sami či s pomocí rodiny tuto obtížnou osobní situaci překlenout.

Jedná se o dva druhy dávek sociální pomoci: dávky v hmotné nouzi a dávky sociální péče, a to:

Dávky v hmotné nouzi – v tomto případě se jedná o pomoc státu osobám, které mají nedostatečné příjmy a nemohou si proto zajistit uspokojení základních životních potřeb sami. Jsou to příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.

Dávky sociální péče – jsou pak příspěvky pro zdravotně postižené (příspěvek na mobilitu, na zvláštní pomůcku, průkaz osoby se zdravotním postižením), příspěvek na péči (určen osobám, které se při zvládnání základních životních potřeb neobejdou bez pomoci jiných osob).

2 RIZIKOVÉ (DELIKVENTNÍ) CHOVÁNÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE

Pojmem *delikvence* označujeme všechny typy jednání, které porušují sociální normy chráněné právními předpisy včetně přestupků. Delikvence je pojmem širším než kriminalita, neboť zahrnuje i přestupky. Daného pojmu se používá často právě ve spojení s uvedeným jednáním dětí a mládeže.

Podle Malacha (2007, s. 157) *predelikventní chování* je pak takové chování, z něhož se s vyšší pravděpodobností, může vyvinout trestná činnost. Jsou to anomálie jako např. dětské útěky z domova, záškoláctví, agresivní napadání spolužáků, šikana apod.

Podle stupně závažnosti činu, kterým osoba porušuje normy, hodnotíme takové chování jako *disociální, asociální a antisociální*. Závažnost chování obvykle stoupá s věkem delikventa a má tendenci se prohlubovat.

Charakteristické znaky delikventního chování dětí a mládeže se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů, což je prakticky dáno stupněm psychologického a somatického vývoje, osobními vlastnostmi, zkušenosti delikventa a jeho motivy k páchané trestné činnosti. Mládež pak na rozdíl od plnoletých jedinců páchá trestnou činnost častěji ve spolupachatelství a ve skupině. Impulsem pro trestnou činnost, je u této skupiny, po většině případů alkohol, popř. jiné návykové látky, které zvyšují agresivitu a nepřiměřené reakce a nekontrolované jednání.

Gromnica (2010, s. 96) uvádí, jaké máme typy delikvence:

- dětská (prekriminalita) 6-15 let,
- juvenilní (delikvence mladistvých) 15 -18 let.

Prvotní prohřešky či vzdorovitá a nezvladatelná jednání u dětí tak mohou časem přerůst až do delikvence, která zpravidla může časem přecházet v kriminalitu mládeže.

Dle autorky Munkové (2001, s. 11) termínem *sociální deviace* „označujeme porušení nebo podstatnou odchylku od některé sociální normy, případně od skupiny sociálních norem, či porušení sociálních očekávání, případně neformálních požadavků kladených na lidské chování v dané společnosti“.

Deviací se označuje chování, které se liší od systému norem (hodnocení chování ze strany společnosti), které jsou akceptovány v dané společnosti velkým množstvím osob. Může se to týkat chování jedince, skupin (bezdomovci, náboženské sekty, aj.). Skupiny mohou při-

tom vytvářet deviantní subkultury (subkultura s normami a hodnotami, které se podstatně liší od norem a hodnot uznávaných ve většinové kultuře).

Příčiny deviace mohou být:

1. *Biologická teorie* – vrozený sklon k agresivitě, nadbytečný chromozom Y.
2. *Psychologická teorie* – některé děti kvůli svému vztahu k rodičům si nevytvoří potřebná omezení a dojde k rozvoji uzavřené psychopatické osobnosti se sklony k násilí. (Jandourek, 2007, s. 59-60)

Edwin Lemert (cit. podle Fischera a Škody, 2009, s. 39) rozlišuje *deviaci na primární a sekundární*. První prohrěšek je tedy primární deviací, přičemž mezi primární devianty mohou být zařazeny děti nebo mladiství, kteří chodí za školu, pomalují zdi, vlezou do cizí zahrady, kde ukradnou ovoce, dopustí se drobné krádeže v obchodě atd. Jejich čin, který je v rozporu se společenskými normami zpravidla vyvolá reakci nějaké instituce (policie, školy) a tím děti získají nálepku devianta.

Delikventní je tedy chování, kdy jedinec porušuje obecně dané normy společnosti. Toto chování není až tak závažné a může se ho dopustit kdokoliv v průběhu svého života. Lze ho snadno většinou skrýt, kdy ve většině případů není ani odhaleno. (Kořa, Jedlička, 2004, s. 114) Pro život tak mohou nastat dvě varianty zkušeností, kdy v první variantě dochází po spáchání společenského přestupku k určitému ponaučení pachatele, který se zastydí a v budoucnu se negativního jednání vyvaruje. V druhém případě, pak u pachatele nedochází k jeho ponaučení a tento i v budoucnu páchá další protisociální jednání, která se stupňují a tím vzrůstá i závažnost následků takového negativního jednání.

Pokud jedinec přijme etiku, kterou dostal a ztotožní se s ní, sám se začne vnímat jako deviantní, nastává u něj *sekundární deviace*. Následkem toho se posléze uchyluje k dalším kriminálním jednáním. (Giddens, 1999, s. 196) Zde jsou známé příklady z běžného života mladých lidí, kdy deviantní jedinec se tzv. „předvádí před ostatními“, kdy jsou mu lhostejné následky jeho protisociálního jednání. Nezřídka se stává, že teatrální jednání jedince postupem času graduje a mnohdy končí až spácháním závažné trestné činnosti. Negativní působení dysfunkčních a nefunkčních rodin může vést až k růstu sociální deviace mezi dětmi a mládeží. (Havlík, Kořa, 2002, s. 79)

Definicí dítěte dle Dunovského (1999, s. 57) se rozumí „každá lidská bytost, jež je mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“

Mladistvý věk neboli adolescence je formálně vymezen odchodem dítěte ze základní školy až do doby než se stane zletilým (Dunovský, 1999, s. 89). Právě v neúplných rodinách bývá riziko deviantního chování u dětí a mládeže velmi vysoké. To, že v rodině chybí jeden rodič, se v častých případech odráží zvláště na výchově dítěte. Často se rodiče v neúplné rodině snaží v očích dítěte vystupovat jako chápající a milující rodiče, avšak na druhé straně se jedná pouze o projevy „opičí lásky“, kdy rodiče uhýbají od výchovných zásad a za přílišnou toleranci k chování dítěte tak schovávají svou „neschopnost být přísní a nesmlouvaví k negativnímu vystupování dítěte“.

V předškolním věku můžeme sledovat různé projevy chování, které se mohou jevit jako obtížné. Děti jsou vznětlivé až vzteklé a tím hůře ovladatelné. U dětí od dvou do 8-9 let se může projevit tzv. porucha opozičního vzdoru, což se výrazně projevuje narušeným vztahem k autoritě, neschopností chovat se podle běžných společenských norem, kdy děti bývají neposlušné, neovladatelné, vzpurné a reagující zlostně na své okolí. Okolí pro takovéto negativní chování dítěte zde nehraje vyhraněnou roli, neboť v dané chvíli dítě nerozeznává své blízké osoby popř. osoby cizí, přičemž své negativní jednání nechává takto jednající jedinec plně volně působit kolem sebe bez zpětné reakce na jakýkoliv možný dopad.

U dětí v raném školním věku se může vyskytovat i konfabulace, což je smyšlenka, která se může jevit jako lhavost. Konfabulace přitom nejsou nějak konzistentní resp. propracované, přičemž v některých případech si může být člověk jist svým tvrzením, kdy u dětí je tato možnost obzvlášť pravděpodobná. V těchto případech se může jednat o doplňování kusých informací pomocí paměťových schémat, a to do účelné podoby avšak na úkor určité přesnosti. Dalším možným aspektem určitého zkreslování vzpomínek mohou být i individuální motivy jednotlivce spojené s jeho přáními a motivací, kdy není výjimkou situace, když některé děti nerespektují osobní vlastnictví a vezmou si příkladně věc, která jim nepatří. Konfabulaci tedy můžeme spojit s vytvářením vzpomínek ve vztahu k zapomínání či vědomému lhaní jako obrannému mechanismu, přičemž s konstrukcí vzpomínek úzce souvisí syndrom falešné paměti.

U dětí ve středním školním věku má již velký význam vrstevnická skupina, která má značnou autoritu a dítě podvědomě cítí, že zde potřebuje získat dobrou osobní pozici. Vrstev-

nická skupina si tak vytváří vlastní normy a kritéria chování a vnímání okolí, které jsou platné pro všechny její členy. Jestliže některé dítě tomuto očekávání nevyhovuje, či neakceptuje „stejný společný názor na věc“ bývá zpravidla ve skupině odmítáno. V tomto období se mnohdy objevuje šikana či další prohřešky proti sociálním normám.

V období dospívání se již dítě postupně odpoutává od rodiny, kdy častěji navenek uplatňuje svůj osobní názor, přičemž se vymyká ovládnutí pouhých formálních autorit, které přestává následně slepě uznávat. V tomto období se již u určitých jedinců objevuje riziko individuálního experimentování, které zpravidla překračuje běžné sociální normy. V této fázi se děti velmi lehce odtrhnou od rodiny, pokud rodiče o ně neměli v danou dobu opravdový výchovný zájem, nebo u nich nenalezly patřičné citové zázemí. Tyto děti přestávají rodiče respektovat, protože pro ně již nejsou uznávanou autoritou. Ve stejném postoji se pak tyto děti staví i vůči veřejnosti, kdy např. nerespektují své učitele, řád školy, sousedy či rodinné příslušníky. Mnohdy právě v tomto období začíná jít u těchto dětí o přestupky, které mají charakter kriminálního chování, což se projevuje drobnými krádežemi, vloupáními, výtržnictvím či nátlakem na jiné osoby v podobě omezování osobní svobody popř. omezování domovní svobody. Dále pak se jedná o vzdorovité kouření a užívání návykových látek, což si hříšníci představují, jako své „chlapácké“ jednání. (Vágnerová, 2008, s. 788-792)

V souladu s uvedeným lze konstatovat, že právě v těchto případech negativního chování u dětí se jedná převážně o rodiny v mnoha směrech dysfunkční. Vůči dítěti velmi výrazně slábne vliv rodiny na jeho jednání, jakož i vnímání rodinných specifik a zásad, přičemž prvořadý vliv na dítě v tomto období začíná mít vrstevnická skupina. V případě negativních postojů takové skupiny vůči společnosti se zde vytváří další možná kategorie poruchového jednání, kdy dítě, aby bylo přijato a následně i zapadlo do skupiny, musí něco jako určitý důkaz loajality rozbít či ukrást, musí kouřit, popř. brát korporativně drogy a sdílet společný názor takovéto komunity, a to mnohdy bezvýtku a případných protestů.

2.1 Patologické chování dětí a mládeže

Projevy a důsledky výchovných procesů nemusejí být vždy kladné a přínosné, a to jak pro jedince, tak i společnost, což se navenek projevuje sociálně patologickými jevy, kdy tyto ohrožují společnost z hlediska mravnosti a morálky.

„Jako sociálně nežádoucí (případně až patologické) jevy jsou označovány takové formy chování, které mají relativně hromadný charakter a svými negativními důsledky ohrožují

nejen příslušného jedince, ale také společnost.“ Patří sem například závislosti na návykových látkách (alkohol a další drogy), vážnější poruchy společenského zařazení (šikana, vandalismus, sprejerství, prostituce atd.), jakož i možná příslušnost k náboženské sektě nebo extremistickému hnutí. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 281)

Sociálně patologickým jevem se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním či porušováním sociálních norem, zákonu, předpisů a etických hodnot, chování a celkového jednání, které vede k poškozování zdraví jedince, prostředí ve kterém žije či pracuje a ve svém celkovém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím. V nejširším slova smyslu se v daném případě nemusí jednat pouze o odchylky špatné a negativní a proto se v současné době pro pojmenování daného stavu používá spíše pojem *sociální deviace*.

Sociálně patologické jevy nejsou ve své podstatě jevy nahodilými, ale mají svou genezi, dynamiku, příčiny a důsledky, a to se vztahem k mnoha prvkům prostředí, ve kterém vznikly. V dnešní době je možné konstatovat, že se jedná již o velmi zažitý pojem, který je skloňován tzv. ve všech pádech, a to ve vztahu ke školám a školským zařízením, ale také ve vztahu k postoji medií a veřejného života vůbec.

Problematika patologických jevů, zjišťování a eliminování jejich příčin, jakož i předcházení a řešení důsledků je v hledáčku společnosti a odpovědných odborných orgánů a organizací, kdy je tomuto tématu věnována zvýšená pozornost. Velmi intenzivní a trvalý zájem o tuto problematiku se promítá i do řad psychologů, pedagogů, ale i rodičů, kteří se snaží danému současnému negativnímu vývoji účelně čelit. Čím více se totiž snižuje věková hranice dětí k jejich možnému patologickému jednání, tím vzniká vyšší riziko jeho rozšíření se, a tudíž zde existuje důvodná obava s dalšího růstu negativního jednání dětí. (WikiSkripta, ©, 2014)

Užívání drog, inhalování těkavých látek a pití alkoholu je bráno dnešní mládeží jako určitý folklor, který je dnes a denně omílán jak ve sdělovacích prostředcích, tak i na internetových sítích. V návaznosti na mladickou nerozvážnost a přílišnou zvědavost se pak některé děti uchylují k experimentům, resp. aplikaci různých drog, a to i přesto, že se jim ze strany rodičů již dříve dostalo dobrého příkladu a vedení. Jiné děti byť zase naopak nebyly nikým poučeny o škodlivosti drog, kopírují to, co dříve viděli kolem sebe. Děti, jako ve

všech jiných případech se více naučí z praxe, resp. z toho, co vidí kolem sebe na vlastní oči, než z toho, co jim kdo řekne. (Elliottová, 1995, s. 99)

Vzrůstající negativní přístup dětí a mládeže k současnému životu a celospolečenským normám se jasně promítá do zvýšené konzumace alkoholu a jiných drog jakož i kouření, což bývá následně spojeno s agresivním chováním, které již není pouze doménou vyšších stupňů základních škol, ale bohužel dané se promítá již i do stupňů škol nižších. Výše uvedený negativní přístup k životu pak úzce souvisí s různými poruchami chování dětí a mladistvých.

2.1.1 Typy poruch chování

Lhaní a podvody - či obviňování za účelem manipulace s okolím je nutno chápat jako jeden ze způsobů úniku z nepříjemné situace, kterou dítě nedovede řešit jinak. Pravá lež je úmysl a vědomí nepravdivosti. Dítě ví, že nemluví pravdu. V každém případě je však nutné odlišit od lhaní jako nevhodný způsob žertu u starších dětí či fantazijní hru u mladších dětí. Bájevá lhavost u dětí uspokojuje alespoň na symbolické úrovni ty potřeby, které aktuálně nelze jiným způsobem uspokojit. Při hodnocení dětských lží je důležitá frekvence a výběr osob, kterým dítě lže. (Gromnica, 2010, s. 99)

Záškoláctví, útěky a toulání – je označení pro neomluvené absence dítěte či dospívajícího ve vyučování. Zákonný zástupce je povinen podle platného školského zákona (z. č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání) povinen doložit důvody nepřítomnosti žáka ve vyučování nejpozději do tří kalendářních dnů od počátku jeho nepřítomnosti. Zletilý žák (student) plní tuto povinnost sám a dokládá lékařské vysvědčení nebo jiné patřičné zdůvodnění. Proč se žák nedostavil do školy, může mít různé důvody, jako např. strach ze zkoušení, šikana ze strany spolužáků, nezájem o učení, odpor ke škole, mimoškolní záliby, touha po dobrodružství, delikventní činnost, či jiné osobní představy dítěte jak trávit svůj čas. Nejednou bývá záškoláctví spojováno s aktivitami, které jsou z hlediska zdravého vývoje dítěte a mládeže minimálně nežádoucí.

Za potulku označujeme to, když se žák opakovaně nedostavuje do školy a svůj čas tráví mimo domov, ale mnohdy i to, že své bydliště zcela opouští. V době nepřítomnosti ve škole může být dítě či dospívající zapleten do určité trestné činnosti nebo může trávit volný čas jiným nevhodným způsobem, ohrožujícím jeho další mravní vývoj, což se někdy projevuje experimentováním s návykovými látkami, hrou na výherních automatech, sprejer-

stvím, vykrádáním aut nebo sklepů atd. Peníze může dítě získávat, buď tím, že je vezme rodičům z domu, případně i žebráním či prostitucí. Za tímto negativním jednáním, které se dopouští děti, můžeme především vidět nezáměr rodičů o výchovu dítěte, což je možné prezentovat jako závažné selhání domácího prostředí. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 279-280)

Jak uvádí Gromnica (2010, s. 100), *krádeže* je možno chápat jako porušení normy respektu k vlastnictví jiné osoby, omezení jednoho z práv druhého člověka nebo společnosti. Podstatný je způsob krádeže: příležitostná – výskyt u mladších dětí, předem promyšlená – u dětí ve starším školním věku, opakovaná krádež v partě – ta je nejzávažnější. Negativní protispolečenská jednání jsou zhusta provázána agresivitou, která má dát patřičný důraz jednání, aby toto nabylo přesvědčivosti.

Pojmem *agresivita* dle Vágnerové (2004, s. 757) se rozumí označení pro tendenci k útočnému a násilnému jednání vůči jiné osobě a okolí. V posledních letech je zaznamenáváno vzrůstající agresivní jednání u dětí a mládeže, které se vyznačují svým problematickým chováním, kdy v průběhu vyučování jsou nezvladatelné, narušují chod vyučování, chovají se drze a teatrálně, čímž narušují chod celé třídy. Učitelé, kteří se musí chovat dle ustálených výchovných norem bez použití tělesných trestů, jsou tak vůči takovýmto dětem bezradní, kdy i sami rodiče se dostávají do pozice bezmocných a nešťastných lidí. Znalost podnětů a spouštěčů agresivního chování je podmínkou adekvátního přístupu a chování pedagoga při řešení vzniklé situace a to ve spolupráci s rodiči a dalších školských zařízení.

Mezi další poruchy chování dětí a mládeže řadíme *šikanu*. Šikanování nabývá mnoha až sofistikovaných forem. Ve fyzickém smyslu to může být od strkání do dítěte, jeho kopání a bití či postrkování, až po úmyslné údery nějakým předmětem popř. psychologický nátlak. Dále se může jednat o úmyslné ničení věcí oběti šikany, jako třeba zničení práce ve škole, roztrhnutí oblečení, poškození či ukrytí určité věci. Rovněž sem patří i slovní urážky, kdy děti si musí od agresora vyslechnout, jak jsou hloupé, ošklivé, případně se musí dívat, jak si na ně druzí výsměšně ukazují prstem. Můžeme poznamenat, že k šikanování v jakékoli podobě dochází z toho důvodu, že jeho původce má nějaký nevyřešený problém. (Elliotová, 1995, s. 83-84)

Základní typy poruch chování dětí a mladistvých často přerůstají do rámce počínající kriminality, která ve vztahu k dětem a mládeži je pojímána jako dětská delikvence.

2.2 Kriminalita dětí a mládeže

Kriminalita mládeže je součástí celkové kriminality a zahrnuje závadové jednání osob do věku 18 let, jehož důsledkem je překročení právních a společenských norem, což je charakteristické pro přestupek či trestný čin. Osoby ve věku 15-18 let se označují jako mladiství a jsou ze zákona trestně odpovědní s jistým omezením. Osoby mladší 15-ti let nejsou trestně odpovědné, přičemž spáchá-li však dítě mezi 12 až 15 rokem věku čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest, může se takovému jedinci uložit v občansko-právním řízení ochranná výchova, kterou uloží příslušný soud. (NICM, ©, 2011)

Dětská kriminalita (dětská delikvence, predelikvence) se týká věkové kategorie dětí do 15 let. Typickým znakem je skupinovitost, malá připravenost i promyšlenost protispolečenského jednání, kdy jde o činy páchané převážně spontánně, méně často jde o plánované a předem připravené akce. Nežádoucí aktivity těchto jedinců (skupin) jsou směřovány převážně proti majetku, jde i o nežádoucí jednání ve spojení s drogovou závislostí, méně často se pak setkáváme s násilnými činy.

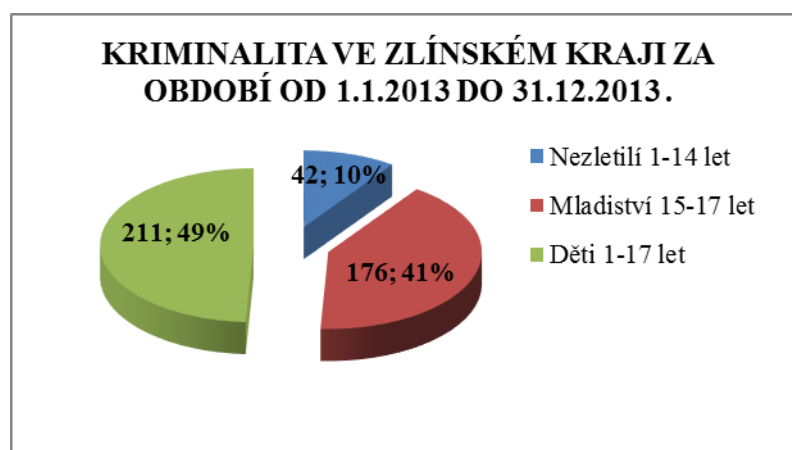
Kriminalita mladistvých (juvenilní delikvence) se týká věkové kategorie 15-18 let. V tomto období dospívání, které je považováno za kritické, se formují hlavní rysy osobnosti. Vliv vrstevníků je velmi silný, vytváří se party. Vytrhnout mladého člověka z takové party je často velmi nesnadné až nemožné. Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha ohledech liší od trestné činnosti ostatních věkových skupin pachatelů. To je dáno stupněm duševního a tělesného vývoje, vlastnostmi, zkušenostmi i motivy k páčání trestné činnosti. Mládež páchá trestnou činnost častěji se spolupachateli a ve skupině. (NICM, ©, 2011)

Mezi nejčastější delikty mladistvých patří: násilí proti jednotlivci či skupině, opilství a výtržnictví, neoprávněné užívání motorového vozidla, vandalismus, rozkrádání, toxikomanie, prostituce, gamblerství.

Kriminalita není v současné době již jen otázkou chudoby, nízkého vzdělání, ale objevuje se jako důsledek rozpadu rodiny, nezáměr rodičů o děti i v dobře ekonomicky zajištěných rodinách (Vykopalová, 2002, s. 123).

Název trestné činnosti	Počet spáchaných skutků		
	Nezletilí 1 – 14 let	Mladiství 15 – 17 let	Děti 1 – 17 let
Vraždy	0	0	0
Násilné činy	10	23	32
Mravnostní	1	7	8
Krádeže vloupáním	7	54	59
Krádeže prosté	8	43	49
Poškození cizí věci	3	5	6
Ostatní kriminální činnost	10	32	42
Hospodářské činy	2	4	6
Zbývající kriminalita	1	8	9
CELKEM	42	176	211

Tab. č. 2: Kriminalita ve Zlínském kraji v roce 2013 (Policie ČR, 2014)

Graf č. 1: Kriminalita ve Zlínském kraji v roce 2013 (Policie ČR, 2014)

S kriminalitou mládeže, resp. dětskou delikvencí úzce souvisí sociálně patologické jevy, jejichž příčiny jsou různé a jsou plně odvislé od individuálního přístupu každého jedince v úzkém sepětí s působením vnitřního a vnějšího prostředí.

2.3 Příčiny sociálně patologických jevů

Hledáme-li příčiny vzniku sociálně patologických jevů, pak zjišťujeme, že tyto mohou být různé, což je odrazem, jako chování a postojů individua tak i vlivu vnitřního a vnějšího prostředí, ve kterém se tyto utváří.

Příčin vzniku nežádoucích závislostí je zřejmě velmi mnoho, kdy jako nejčastější jsou uváděny neuspokojivá rodinná situace, vliv negativního sociálního prostředí, či záporný vliv vrstevníků. Poté dochází k spáchání lehkých, středních a někdy i těžkých trestným činům. (Výrost, Slaměník, 2001, s. 155)

Současná doba dává volný až transparentní průchod emocím, které jsou jednotlivci prezentovány jak osobně, tak i ve velmi vysoké míře na sociálních sítích. Kdy v případě, že jedinec pokud není na některé z existujících sociálních sítí, jakoby nebyl vůbec. Internet zkrátil cestu mezi kontinenty a hlavně výrazně zkrátil přenos dat a informací, což se promítá výrazně do operativního vstřebávání podnětů a názorů ze strany dětí a mládeže, přičemž osobní názory veřejně prezentované jsou mnohdy jejich autory vydávané jako normy společnosti.

Není tedy výjimkou, že děti a mládež při své interaktivní komunikaci prezentují skutečnosti, které by osobně mnohdy vůbec nesdělili. Informace se týkají převážně skutečností mající vazby na drogy, majetkové a sexuální delikty a též osobní prožitky a společenské vazby konkrétních jedinců. V kontextu s uvedeným je nutné konstatovat, že v příčinách vzniku a funkce patologických jevů u dětí a mládeže má velmi důležitou a nezastupitelnou roli především rodina. Rodinné klima a osobní individuální přístup v postoji rodičů jsou jedinečné a komunikace mezi dětmi a dospělými v rodině je nenahraditelná. Kdo jiný než rodič by měl poznat dítě do všech jeho podrobností včetně jeho duševních zákoutí. Právě včasná informovanost rodičů může zabránit v budoucnosti těžko odstranitelným následkům.

Tradičně se usuzuje a praxe tomu v mnoha případech dává za pravdu, že rodiny dětí a mládeže, kteří se dopouští patologického jednání, jsou rodiny sociálně slabé, případně rozpadlé (Matoušek, 1997, s. 110).

Jednou z příčin patologického jednání bývá rozchod rodičů, když takto neadekvátně následně reaguje dítě na tuto nastalou rodinnou situaci. Dítě pak často reaguje na spory rodičů tím, že se počne chovat protestním způsobem, a to bez ohledu na možný vážný následek svého jednání.

V nejčastějších případech se pak jedná o páchání:

- Drobné krádeže, které jsou více méně protestní krádeže, kdy dítě ukradne určitou věc, aby na sebe upozornilo okolí, zejm. své rodiče.
- Útěk z domova bývá variantou dětí většinou kolem 11 roku jejich života. (Špaňhelová, 2010, s. 46-67)
- 13 procent dětí pak reaguje agresivním chováním, lhaním a záchvaty vzteku, což se může projevit i případným šikanováním druhých dětí.

- 37 procent dětí pak trpí depresemi, strachem z dalšího odloučení od rodičů, což se u nich projevuje zhoršeným prospěchem ve škole.
- 20 procent dětí dle statistik má psychosomatické potíže jako střevní poruchy, bolesti hlavy, kožní vyrážky aj. (Ballnik, 2012, s. 40)

Pro děti a mladistvé, kteří se stali pachateli trestné činnosti či závadového jednání je charakteristické:

- dysfunkční rodina (kriminalita rodičů, alkoholismus, drogy apod.),
- nízké vzdělání rodičů, kdy se většinou jedná o ukončené základní a nedokončené střední vzdělávání,
- trestní anamnéza rodičů či dalších členů rodiny. (Vaníčková, 1995, s. 9)

Riziko nepříznivého vývoje dětí a mladistvých se projevuje s vyšší pravděpodobností u dětí a mladistvých, kteří žijí bez svého biologického otce, což se prezentuje tím, že:

- Děti žijí v chudobě a slabém sociálním zázemí, kdy mají problémy ve škole, mají potíže vyjít v osobních vztazích s druhými, kdy mnohdy jsou tělesně, citově či sexuálně zneužívány.
- Mládež v období puberty a po ní se ve spojitosti s životním experimentováním dopouští přestupků či přečinů, kdy kouří, konzumuje alkohol, užívá drogy, chodí za školu, případně je jedinec vyloučen ze školy a má i jiné potíže s přizpůsobením se. (Bakalář, 2006, s. 33)

Na chování dětí a mládeže je možné nahlížet rovněž z pohledu etiologie, kterou chápeme jako soustavné hledání a výklad příčin, když tento pojem se plně váže na psychologii a lékařství obecně jakož má své místo i ve filozofii.

Etiologie delikventního chování je multifaktoriální, interakcí vnějších vlivů a vlastností jedince, kdy se zvláště jedná o:

- *Vrozené dispozice*, které mohou být dány geneticky nebo vznikly na bázi prenatálního poškození CNS.
- *Vlivy sociálního prostředí* – nejdůležitějším sociálním prostředím je rodina. *Rizika působení rodinného prostředí: rodiče jsou anomální osobnosti* – nejsou schopni plnit rodičovskou roli (závislost na alkoholu). Změna ve fungování rodiny její neúplností zvyšují rovněž rizika, kdy role osamělého rodiče je náročná a je tady zvýšená možnost, že rodina nebude schopna poskytovat dítěti oporu, vzorce chování, které potře-

buje, jako je např. nedostatek otcovské autority. V neúplné rodině žije značná část dětí s poruchami chování, kdy na jedné straně je nedůslednost, lhostejnost, na druhé straně tvrdá disciplína. *Rodina neplní všechny své funkce* – rodina neposkytuje dítěti potřebné podněty, nedokáže dát dítěti pocit jistoty, nedovede dítěti vymezit hodnoty a normy žádoucího chování (i v úplných rodinách).

- *Škola a vrstevníci* – již v dětství se mohou projevat signály neschopnosti a nepřizpůsobivosti respektovat běžné normy chování, děti mají špatné studijní výsledky, rodinné zázemí nemá potřebnou kvalitu. *Skupina vrstevníků* – asociálně zaměřená parta se specifickými normami a hodnotami, kdy se dítě ztotožní s těmito normami. (Vágnerová, 2008, s. 781-783)

Vrstevnické skupiny představují přirozenou formu života dětí a mládeže. Jsou to skupiny, které charakterizuje věková, ale také názorová blízkost, z níž vyplývá souhlasné jednání. Jsou to typické primární, zpravidla neformální skupiny. Vyznačují se bezprostředními kontakty a silným pocitem příslušnosti ke skupině. Vrstevnické skupiny umožňují mladistvému jedinci získat zkušenosti v interakci o komunikaci s osobami, které mu nejsou nadřazeny tak jako rodiče, učitelé, či další dospělí. V rámci vrstevnické skupiny se mladistvý jedinec učí komunikovat s osobami, které mají jiný názor, učí se prosazovat vlastní názor, ale také ho v případě nutnosti korigovat, učí se řešit konflikty, diskutovat, vyjednávat, hledat kompromis, ale také se bránit a mnohdy se vyrovnávat s nespravedlností a nezdarem. (Čáp, Mareš, 2007, s. 206)

Pro rizikovou mládež z nefungujících rodin je vrstevnická skupina velmi důležitá. Může nahradit nefungující rodinu, může členovi poskytnout zázemí, obranu, jistotu a pomoc. Vrstevnická skupina ale není vždy jen bezproblémovým prostředkem, především ne pro jedince, kteří vyrůstají bez rodičů, bez stanovených pravidel a bez pevného režimu, aniž by byli trestáni. U dětí, o které rodiče neprojevují zájem, je potřeba kladného přijetí do vrstevnické skupiny velmi důležitá. Negativním příkladem může být přijetí do vrstevnické skupiny, kdy musí většinou uchazeč spáchat i trestný čin, aby byl přijat. Tím adept překračuje hranice zákona a vůdce skupiny ho může vydírat udáním na policii. Hrozba ztráty postavení ve vrstevnické skupině je tak posilována hrozbou prozrazení a případnému trestu. (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 83)

Celá řada odborných studií se snaží již delší dobu ukázat, jaký vliv má neúplná rodina na vývoj osobnosti dítěte. Výsledky ovšem nejsou tak jednoznačné jak by se na první pohled

zdálo, kdy výzkum není zdaleka uzavřen, a to i z důvodu, že činitelů, kteří vstupují do hry, je příliš mnoho. Bylo zkoumáno mnoho mladistvých delikventů, tisíce dětí v nejrůznějších psychologických poradnách a shodně se ukazuje, že absence jednoho z rodičů se objevuje nápadně často. (Matějček, 1989, s. 32)

Současná neúplná rodina pak nejčastěji selhává vlivem nedostatečné až absentující emocionální funkce, což bývá velmi často provázáno s velmi špatnou ekonomickou situací rodiny. Když se k těmto uvedeným anomáliím přidá ještě negativní vliv vrstevnických skupin, které často nahrazují to, že rodina netráví v jednotě společný čas, pak fluktuace společenského normálu je zcela zřejmá. Dalším možným vlivem selhání může být až neadekvátně a sobecky budovaná kariéra rodičů, kteří se nevěnují dětem a na jejich úkor tak budují základy následné problematické situace, kdy vymizí nejprve citové vazby mezi členy rodiny, nastoupí materiální pojetí hodnocení životních potřeb, což ve většině případů končí nefunkčností celé rodiny. Takto chybně a jednostranně materiálně postavený hodnotový žebříček bez ohledu na potřeby dětí a mládeže, nemůže potažmo změnit pokřivení osobních vztahů mezi rodiči a dětmi, což nemůže posléze zachránit ani škola či jiná školská zařízení, které obecně přebírají zodpovědnost za výchovu dětí a mládeže.

Prevence vůči sociálně patologickým jevům je velmi důležitá a indikovaná, a to nejenom ze strany jednání rodičů, ale rovněž i ze strany působení škol a školských zařízení. Z průběžně uváděných statistik vyplývá, že neustále roste počet dětí, které jsou závislé na návykových látkách, což je mnohdy spojeno s pácháním majetkové trestné činnosti ve vztahu k obstaráním si a následným užíváním drog. Právě děti a mládež školního věku podléhají obecně veřejné prezentaci volnosti užívání tzv. měkkých drog, kdy ze svého pohledu právě dítě nedokáže přesně vyhodnotit možný vážný důsledek užívání návykových látek. Z tohoto pohledu pak velmi důležitou roli v oblasti prevence musí sehrát ve vzájemné spolupráci jak rodiče, školy a školská zařízení, tak i různé instituce a různá centra výchovy a vzdělávání prezentující se ve volném čase dětí a mládeže.

2.4 Prevence vůči sociálně patologickým jevům

Konflikty a spory provázejí lidskou společnost po celou dobu její existence. Můžeme je řešit silou, svévolí avšak s rizikem, že se setkáme se stejnou bezohledností nebo pocítíme následky přestoupení zákona. I zde je možné tyto spory řešit kultivovaným způsobem, a to za pomoci prostředníka – mediátora, který pomáhá stranám nalézt přijatelné řešení, ovšem základní podmínkou možného úspěchu je zásadní spolupráce účastněných stran.

V konečném výsledku rodinné mediace jde vždy o stabilizaci poměrů dětí i rodičů a tedy o prevenci některých negativních jevů, které provázejí rodinné krize. (Bakalář, 2006, s. 99-100)

Termín *prevence* pochází z latinského *preventus*, což znamená zákrok předem. Tento pojem se užívá nejen v oblasti, odkud vzešel, tj. v lékařství a medicíně, ale i v dalších oblastech. Hovoří se o prevenci alkoholismu, kriminality a jiných typů chování se sociálním důsledky.

Aktivita prevence se dělí zpravidla do určitých typů (Výrost, Slaměník, 2001, s. 164-165):

Primární prevence se zabývá vytvářením takových životních podmínek, které umožňují pozitivní rozvoj společnosti. Působením kladných sociálních aktivit se snaží o žádoucí socializaci jedinců, o vytváření dobrých životních podmínek. Pomocí výchovně-vzdělávacích zařízení a legislativy se snaží o vytváření pozitivního společenského klimatu, které podporuje pozitivní chování. Tato prevence se zaměřuje na celou společnost, zvláště pak na nižší věkové skupiny. Svým působením se snaží kladně ovlivnit prostředí, kde se utváří sociální vztahy a životní postoje.

Sekundární prevence je chápána jako včasné rozpoznání odchylek, kterým se má zabránit, identifikace problému, zaměřuje se na rizikové jedince a skupiny, u kterých se dá předpokládat, že se do těchto problémů dostanou a zahrnuje veškeré opatření a intervence, které mají zabránit zhoršování situace a negativním důsledkům. Dále je zaměřena na rizikové faktory sociálního prostředí, sociálních vztahů apod. Základním posláním je včasná identifikace, podávání informací a poradenství, které zajišťují pracovníci v pomáhajících profesích. Může mít podobu poradenství, krizové intervence nebo terapie. K tomuto účelu slouží různé poradny, linky důvěry, sociální pracovníci, výchovní poradci a další.

Terciální prevence se snaží zabránit opakování a zmírnit negativní dopady, kdy cílem je zajistit a poskytnout včasnou odbornou pomoc zasaženým osobám. Je zaměřena na minimalizaci škod a na resocializaci. Její aktivity a opatření jsou zaměřené na jedince i skupiny osob, například na osoby právě vyléčené, propuštěné z výkonu trestu apod. Pracovníci v pomáhajících profesích poskytují tyto služby v různých léčebných zařízeních, výchovných zařízeních, vězeňství, občanských a charitativních sdruženích, patří zde i různé církevní aktivity, poradenské a ambulantní služby apod. (Chmelík, 2003, s. 34-35)

Pod pojmem *sociální prevence* pak rozumíme vytváření takových společenských podmínek, které vedou ke zkvalitňování života společnosti i jednotlivců, která se zaměřuje na

změnu nepříznivých sociálních, ekonomických, kulturních a dalších podmínek prostředí a zároveň na socializaci každého jednotlivce. Realizuje se pomocí výchovného procesu, jehož cílem je vytvořit obranné mechanismy proti antisociálním a dalším negativním životním volbám. Současně se snaží vyvolat potřebu tvůrčího sebeuplatnění. V této prevenci jde o to, aby se z člověka nestal pachatel sociálně-patologických jevů. Realizuje se pomocí různých postupů, které jsou závislé na osobnostních vlastnostech a životních zkušenostech. (Večerka, Holas, 2001, s. 5)

Do cílové skupiny pro prevenci řadíme: děti z rodin, které žijí pod hranicí životního minima, hyperaktivní děti, děti s poruchami chování, děti selhávající ve škole, děti z dysfunkčních rodin, děti z rodin, kde chybí otec, děti zneužívané, týrané, děti ze čtvrtí, kde je vysoká úroveň kriminality apod.

U poruch chování dětí a mladistvých je důležitá jejich *prevence*, kdy se jedná hlavně o *pedagogické, sociální a psychologické odborné působení*.

Práce s rodinou je především zaměřena na podporu adekvátního fungování rodiny. K tomuto účelu slouží centra rané péče, která jsou zaměřená na práci s rodinami s problémovými dětmi, příp. s problémovými rodiči. V pozdějším věku jsou to výchovní poradci, pedagogicko-psychologické poradny, či střediska výchovné péče, diagnostické ústavy.

Práce s problémovými dětmi pak zahrnuje aktivní trávení volného času, individuální či skupinové terapie, zařazení dítěte do specializované třídy, kde je větší možnost individuálního přístupu pedagoga, ovšem překážkou je slabá motivace rodiny i dítěte.

Ústavní nebo ochranná výchova je prezentována skutečností, že pokud jsou již výchovné problémy dítěte tak veliké, že je již nelze řešit uvedenými způsoby pak musí nastoupit další výchovný účinný prvek. Tato výchova je nařizována soudem, kdy dítě je na základě rozhodnutí příslušného soudu umístěno ve speciálním ústavním zařízení. (Vágnerová, 2008, s. 803)

Intervence – označuje vnější zásah do nějakého procesu za účelem tento proces ovlivnit nebo změnit. Hlavním cílem prevence a intervence není stíhat a trestat násilnou osobu, ale s vnější pomocí snižovat riziko hrozícího násilí (Ševčík, Špatenková, 2011, s. 153).

Moderní pojetí *prevence* chápeme, jako soubor faktorů, které mají zlepšit zdravotní stav občanů a snížit počet trpících. Nicméně se ukazuje, že počet psychických poruch (včetně

závislostí) roste, ačkoli se prevenci v poslední době věnuje stále větší pozornost. (Výrost, Slaměnik, 2001, s. 166)

	Ambulantní péče		Internátní péče	
	2008/2009	2012/2013	2008/2009	2012/2013
Rodinné problémy	203	204	32	0
Školní problémy	399	407	57	76
Zneužívání drogových látek	70	51	6	4
Osobnostní problémy	60	154	1	0
Prekriminální a krim. problémy	146	152	4	4
Celkem	878	968	100	84

Tab. č. 3: Důvody příchodu evidovaných klientů do ambulantní péče. (Kaleja, 2014, s. 74)

3 ÚLOHA SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Pokud v minulosti vznikla určitá nepříznivá sociální situace, pak ji ve většině případů řešila samostatně rodina či blízká komunita. Jen pro ty nejtěžší případy existovaly instituce, zejména církevní, které tyto negativní společenské situace řešily. Člen společenství tak vedle svých pracovních a osobních rolí v sobě měl i roli, kterou bylo možno označit jako interního sociálního pracovníka. Vývojem společnosti se z ní následně stala, tak jako u jiných oblastí lidské činnosti, samostatná lidská profese, resp. sociální pracovník, a to bez ohledu na to, zda tuto odbornou profesi vykonával muž či žena. (Hanuš, 2007, s. 5)

3.1 Profese sociálního pracovníka

Profese sociálního pracovníka vznikla jako reakce na potřebu řešit nové nepříznivé sociální situace a podmínky, které způsobují problémy nejen jednotlivci, ale potažmo i celé společnosti. Sociální pracovník tak vstupuje do každodenního boje za zlepšení lidské společnosti prostřednictvím své odborné práce s jednotlivcem, skupinou lidí či celou komunitou. Sociálního pracovníka charakterizuje jeho společenský úkol, kam jednoznačně patří bezprostředně přispívat ke zlepšení narušených sociálních vztahů v přirozeném prostředí, učit jednotlivce správným životním postojům, návykům a chování a pomáhat člověku ke svobodnému životu v demokratické a svobodné lidské společnosti. Mohli bychom ho tedy obecně označit za potřebné pojivo společnosti. K tomu, aby mohl sociální pracovník účelně naplnit své poslání, musí objekt svého působení a odborného zájmu dostatečně pochopit a mít k dispozici potřebné nástroje a dovednosti, které ho povedou k cíli. Proto je velmi důležitá pravidelná odborná příprava budoucích sociálních pracovníků, neboť v době, kdy přibývá sociálních problémů, pak jejich řešení vyžaduje stále další a další znalosti, dovednosti a celkový fundovaný přístup. (Hanuš, 2007, s. 5-6)

Sociální pracovník prakticky vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociálně-právní poradenství, kdy mimo jiné vede sociální agendy včetně výsledků řešení sociálně-právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče. Dále provádí odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální rehabilitace a sociální poradenství, přičemž zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje, koordinuje poskytování sociálních služeb a spolupracuje s jinými odbornými institucemi a justičními orgány. (Česko, 2006, § 109)

Možnosti uplatnění sociálního pracovníka:

- veřejnoprávní instituce na úrovni ústřední (celostátní) nebo místní (krajské, městské obecní) správy v soustavě Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva vnitra, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva spravedlnosti,
- soukromoprávní instituce povahy ziskové, popř. neziskové jako občanská sdružení, obecné prospěšné společnosti, církevní, obecní, nadační a jiné nestátní organizace,
- sociální kontrolu a dohled (např. v rámci probační a mediační služby),
- sociální analýzu,
- administrativní práce (sociální správa, poskytování dávek),
- koncepční činnost (sociální plánování),
- sociální pedagogiku,
- sociální poradenství,
- sociální provázení a sociální výchovu,
- rozvoj teorií a metodologií (sociální výzkum),
- řízení sociální práce (sociální management).

Užší odbornou součástí sociálních pracovníků, jsou pak pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, jejichž profesní činnost má svou specifickou náplň.

3.2 Činnost pracovníků orgánu-sociálně právní ochrany dětí

Primárním záměrem sociálně-právní ochrany, a to v souladu se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí je předcházet vzniku problémů a jejich narůstání u problémových a ohrožených dětí. Představuje tak zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, právo na rodičovskou péči a život v rodině, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, právo na vzdělání, zaměstnání a zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv duševním či tělesným násilím, zneužíváním, zanedbáváním a vykořisťováním. Základním principem dané činnosti tak je v širokém smyslu slova *nejlepší zájem a blaho dítěte*.

Pracovníci OSPOD vykonávají fundovanou preventivní a poradenskou činnost. V rámci *poradenství* pomáhají rodičům při řešení výchovných problémů a rovněž poskytují poradenství při výchově zdravotně postižených dětí. Projednávají s dítětem nedostatky při jeho výchově, pořádají přednášky, které jsou zaměřené na řešení problémů ve výchově dětí

a mladistvých, kdy dále poskytují poradenskou pomoc při osvojení dítěte nebo s jeho svěřením do pěstounské péče, dále pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné a vymáhání jeho plnění, podáváním návrhů soudu a s tímto spojené úkony, jakož i zajištění spolupráce s orgány činnými v trestním řízení, když spolupracují s orgány pomoci v hmotné nouzi. V oblasti *prevence* spolupracují s rodinou na zlepšení rodinného prostředí dítěte, a to v případech, kdy nastane situace, která ohrožuje příznivý vývoj dítěte a jeho výchovu a rodiče nejsou sami schopni nebo nemohou tuto situaci řešit. Jejich úkolem je pak sledovat nepříznivé vlivy, které působí na děti, zjišťovat příčinu jejich vzniku, adekvátně reagovat na skutečnosti, které při své práci zjistí. Situaci průběžně vyhodnocují na základě individuálního plánu ochrany dítěte. Při řešení situací v ohrožených rodinách využívají i jiné metody sociální práce – např. případovou konferenci, kdy jsou sezváni všichni, kteří se nějakým způsobem účastní výchovy dítěte, jako zástupci škol, policie, lékaři, odborní pracovníci, atd. (Česko, 1999, § 10-12)

Dále mohou uplatňovat *výchovná opatření* při výchově dítěte a to dítěti, rodičům a osobám, které jsou odpovědné za jeho výchovu. Jedná se o rozhodnutí, které spočívá v napomenutí, uložení zákazu určité činnosti, zákazu návštěv určitých míst, akcí nebo zařízení, které nejsou pro dítě vhodné, přičemž mohou uložit i povinnost využít poradenskou pomoc, případně odejmout dítě z péče rodičů či jiné osoby, pokud dosavadní opatření nevedla k nápravě. (Česko, 1999, § 13)

Součástí orgánu-sociálně právní ochrany dětí je *sociální kuratela*. Tuto činnost vykonává kurátor pro mládež a jedná se především o děti a mládež, které mají poruchu chování, delikventní chování, páchají trestnou činnost. Kurátor analyzuje situaci v oblasti sociálně-patologických jevů, navrhuje preventivní opatření, účastní se přestupkového řízení, které je vedeno proti mladistvému, účastní se úkonů v přípravném řízení a hlavním líčení ve věcech trestního řízení. Navštěvuje děti, kterým byla soudem nařízena ústavní nebo ochranná výchova a rovněž tak i jejich rodiče. Navštěvuje mladistvé ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody. Pomáhá dětem a mladistvým, kteří jsou propuštěni z ústavní nebo ochranné výchovy. Kurátor spolupracuje s policií, se školami, soudy, státním zastupitelstvím, probační a mediační službou, Úřadem práce a dalšími organizacemi. (Česko, 1999, § 32)

Mezi další činnost sociálních pracovníků na OSPOD patří pomoc a zprostředkování osvojení a pěstounské péče a další záležitosti s touto činností spojené.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

Téma „*neúplná rodina a rizikové chování dětí a mladistvých pohledem sociálních pracovníků*“ bylo zvoleno zcela záměrně, kdy sledovaným cílem předmětného výzkumného šetření je především zjistit vliv úplné a neúplné rodiny na společensky nepřijatelné chování dětí a mladistvých, kteří v těchto rodinách vyrůstají. Teoretická část je zaměřena na teoretická východiska rizikového chování mládeže.

Jako respondenti byli účelově vybráni pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí Jiho-moravského a Zlínského kraje, jejichž profesní činnost má svou specifickou náplň, kdy každodenní vykonávání sociálních šetření, zabezpečování sociálně-právního poradenství, vedení sociální agendy včetně výsledků řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče je nejvyšší zárukou objektivnosti zjištění zkoumaných předpokladů.

Hlavním úkolem je analýza fungování rodiny, přičemž tato problematika se speciálně zu-žuje pouze na sledování a porovnání zadaných skutečností, a to právě v úplné a neúplné rodině. Je historicky ověřené a doložené, že jedním z nejdůležitějších sociálních vlivů, které po celý život působí na jedince, je zásadní právě vliv jeho rodiny. Tu větší, tu menší, tu kladný, ale mnohdy i záporný. Právě výsledek daného výzkumného šetření by měl přinést skutečnosti ve vztahu funkci rodiny a následného závadového jednání vychovávaných dětí a mládeže, přičemž užší specifikace by měla odpovědět i na otázku zda na chování dětí a mládeže má zásadní vliv úplná či neúplná rodina, a to zvláště v jakém směru a síle sociálního působení. Aktuálnost lavinové rozvodové problematiky v současnosti přímo nabízí zkoumání a následné vyhodnocení vlivu úplné, resp. neúplné rodiny při výchově dětí a mládeže.

4.1 Cíl výzkumu a výzkumný problém

Cílem výzkumu, který je nedílnou součástí této diplomové práce, je zjistit názory sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí na vliv úplné a neúplné rodiny na rizikové chování dětí a mladistvých.

Podle Gavory (2010, s. 58) „výzkumný problém může být formulován v oznamovacím nebo tázacím tvaru. Tázací forma pomáhá ujasnit si vlastní problém a hledat způsoby, jak by se mohl řešit. Výsledek výzkumu je potom odpovědí na otázku, která byla položena na začátku.“

Výzkumný problém jsme vymezili, jako zjišťování názorů sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe a věku. Pro účely výzkumného šetření jsme zvolili vztahový výzkumný problém, kdy lze určit, zda mezi zkoumanými jevy existuje vztah. (Gavora, 2010, s. 57)

Byť se tato práce snaží o co nejobektivnější posouzení daného tématu vlivu neúplné rodiny na rizikové chování dětí a mladistvých pohledem sociálních pracovníků, pak je zcela zřejmé, že se jedná o velmi široké spektrum, které není možno v rozsahu této práce detailně postihnout a zdaleka nelze ani definovat všechny zásadní souvislosti, což si zcela jistě zaslouží v budoucnosti další individuální a detailní rozpracování.

4.2 Hlavní a dílčí výzkumné otázky, formulace hypotéz

Hlavní výzkumná otázka:

Jaké názory zaujímají sociální pracovníci OSPOD na vliv neúplné rodiny na rizikové chování dětí a mladistvých?

Dílčí výzkumné otázky:

1. Jaký je podle názoru sociálních pracovníků rozdíl mezi rizikovým chováním dětí a mladistvých, vyrůstajících v úplné a neúplné rodině? (K danému tématu byly položeny otázky č. 5-8)

K této výzkumné otázce jsme si stanovili následující hypotézu:

- H1: *Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin se častěji dopouští rizikového jednání. (ot. 4, 7)*

2. Jak se podle názorů sociálních pracovníků liší výchova dětí a mladistvých vyrůstajících v úplných a neúplných rodinách? (K danému tématu byly položeny otázky č. 9-14)

K této výzkumné otázce jsme si stanovili následující hypotézu:

- H2: *Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků vzhledem k jejich věku na skutečnost, že výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější. (ot. 2, 9)*

3. Má podle názoru sociálních pracovníků prostředí úplné či neúplné rodiny vliv na úroveň dosaženého vzdělání dětí a mladistvých? (K danému tématu byly položeny otázky č. 15, 16)

K této výzkumné otázce jsme si stanovili následující hypotézu:

- H3: *Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin dosahují výrazně nižšího stupně vzdělání. (ot. 4, 15)*

4.3 Výzkumná strategie a technika sběru dat

Pro splnění výzkumné strategie byla zvolena metoda kvantitativního výzkumu za použití techniky anonymního dotazníkového šetření. Výstupem bude vyhodnocení výroků tříděním I. stupně, které budou graficky zpracované, doplněné komentářem.

V případě testování hypotéz bude použit test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku, kdy závěrem bude potvrzení či vyvrácení hypotéz. Dle Chrásky (2007, s. 19) „při testování hypotézy jde o rozhodování, zda můžeme vyslovenou hypotézu přijmout, či zda tato není v rozporu s empirickými fakty. Konstatováním přijetí či odmítnutí hypotézy interpretujeme dosažené výsledky a zdůvodňujeme případné rozdíly.“

Anonymní dotazník je technika, kdy je možné vyčerpávající formou získat od co nejvyššího počtu oslovených respondentů získat v poměrně krátkém čase značný počet vyžádaných potřebných údajů a informací.

Při sestavování dotazníku byl v první řadě kladen důraz na srozumitelnost a jednoduchost kladených otázek, které nesmí být nejasné či matoucí, a to se zaměřením se na jejich logickou posloupnost. Celková struktura dotazníku by tak měla přispět k co možná nejmenšímu zkreslení vyžádaných odpovědí a tím potažmo i zkreslení očekávaných výsledků šetření.

Dotazník obsahuje 16 otázek a skládá se ze dvou částí. První část je zaměřena na sociodemografické údaje o respondentovi. Druhou část tvoří jedna otázka výčtové položky, kdy respondent vybírá současně několik odpovědí a výroky uzavřené polytomické položky, kdy má vybrat jednu odpověď.

Ověření či naopak vyvrácení stanovených hypotéz bude provedeno v návaznosti na sumář získaných odpovědí a po jejich pečlivé a úplné analýze, přičemž takto získaná data budou následně přiřazena k jednotlivým zkoumaným atributům.

4.4 Předvýzkum

Před vlastní realizací faktického výzkumu formou dotazníkového šetření byl předmětný dotazník předán k posouzení 4 pracovnícím OSPOD, kdy tímto vyplněním jednotlivých

tzv. „předdotazníků“ byla zkoumána a ověřována správnost a srozumitelnost položených otázek, přičemž některé dílčí otázky byly na základě faktických připomínek těchto pracovníků přeformulovány.

4.5 Výzkumný soubor

Základní soubor výzkumu tvoří pracovníci OSPOD v rámci obecních úřadů s rozšířenou působností České republiky. Výběrový soubor respondentů, tak tvoří pracovníci OSPOD obecních úřadů s rozšířenou působností v Jihomoravském a Zlínském kraji.

Obr. 1: Přehled obecních úřadů s rozšířenou působností Jihomoravského a Zlínského kraje.

4.6 Realizace dotazníkového šetření

Dotazník byl distribuován prostřednictvím služby www.vyplnto.cz v rámci Jihomoravského a Zlínského kraje na 34 obecních úřadech s rozšířenou působností. Jedná se o tyto obecní úřady: **Jihomoravský kraj** - Blansko, Brno, Břeclav, Hodonín, Vyškov, Znojmo, Blansko, Boskovice, Břeclav, Bučovice, Hodonín, Hustopeče, Ivančice, Kuřim, Kyjov, Mikulov, Moravský Krumlov, Pohořelice, Rosice, Šlapanice, Slavkov u Brna, Tišnov, Veselí nad Moravou, Vyškov, Židlochovice, Znojmo. **Zlínský kraj**: Bystřice pod Hostýnem, Holešov, Kroměříž, Luhačovice, Otrokovice, Rožnov pod Radhoštěm, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Valašské Klobouky, Valašské Meziříčí, Vizovice, Vsetín, Zlín. O součinnost byli požádáni vedoucí pracovníci sociálně-právní ochrany dětí s prosbou o předání motivačního e-mailu svým podřízeným, s uvedením internetového odkazu, kde byl umístěn elektronický dotazník s podrobnými instrukcemi k jeho vyplnění. V průběhu

šetření byli namátkově telefonicky kontaktováni také jednotliví sociální pracovníci příslušných úřadů.

Základní údaje o provedeném výzkumu – www.vyplnto.cz

Výzkum probíhal v termínu:	04.03.2015 – 13.03.2015
Forma distribuce dotazníků	neveřejná
Počet respondentů:	168
Návratnost dotazníků	86,7 %
Průměrná doba vyplňování:	00.33:56
Internetový odkaz:	http://neuplna-rodina-rizika.vyplnto.cz/

Pokud respondent nevyplní dotazník při jeho otevření do 2 hodin, tak dotazník spadne a není možné se k němu již zpětně vrátit. Prostřednictvím služby on-line bylo možné vidět, že někteří z respondentů se zastavovali u některých otázek a dále již nepokračovali. Domníváme se, že to bylo z důvodů časové zaneprázdněnosti.

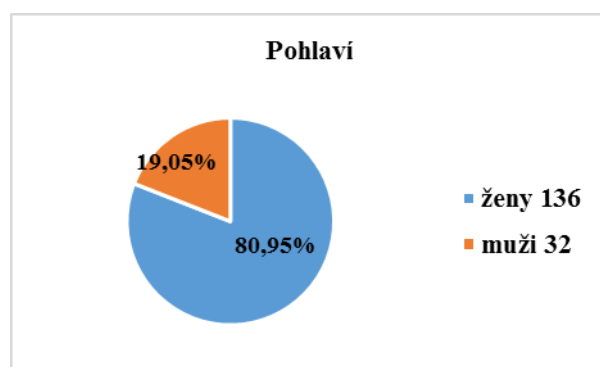
5 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A INTERPRETACE DAT

Vyhodnocení výsledků výzkumu bylo rozděleno do dvou částí. První část zjišťuje socio-demografické údaje o respondentech. Druhá část obsahuje vyhodnocení výroků tříděním I. stupně, které jsou graficky zpracované, doplněné komentářem a tříděním II. stupně s vyhodnocením daných hypotéz, kdy pro srovnání četností odpovědí respondentů, byl použit statistický test významnosti – test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku.

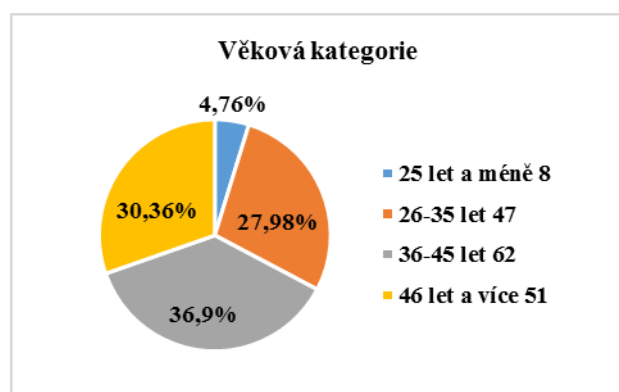
5.1 Sociodemografické údaje

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 168 respondentů v zastoupení dvou krajů. Jednalo se o Jihomoravský a Zlínský kraj.

Z celkového počtu dotazovaných bylo 136 (80,95 %) žen a 32 (19,05 %) mužů. Jak je patrné z níže uvedeného grafu č. 2, věkové zastoupení respondentů představují 4 kategorie. Nejvíce zastoupenou je kategorie ve věku 36 – 45 let. Není překvapením, že v oblasti sociálně-právní ochrany dětí pracují převážně ženy. Dle našeho názoru by bylo jistě žádoucí větší zastoupení mužů, což by přispělo k lepší komunikaci a otevřenosti při řešení problémů (situací, případů) u klientů mužského pohlaví.

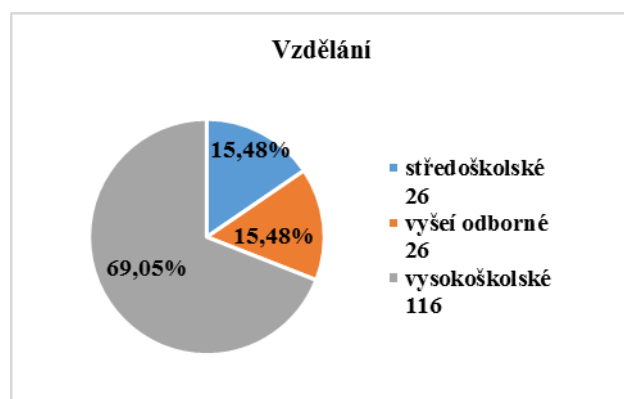
Graf č. 2: Pohlaví respondentů

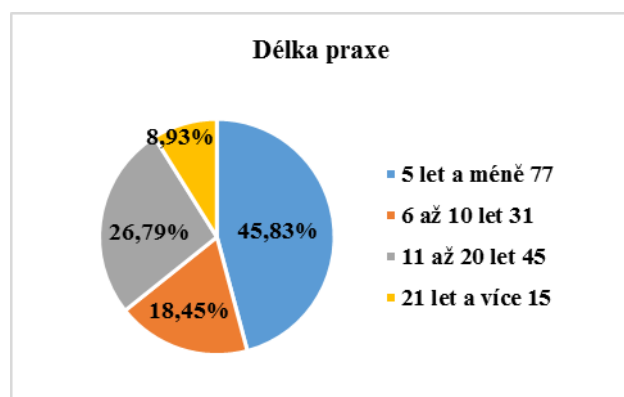
Graf č. 3: Věkové kategorie

Na sociální pracovníky jsou v posledních letech kladeny vysoké nároky a z toho vyvstává i potřeba vyššího profesního vzdělání, což ukazuje graf č. 4, kdy u sociálních pracovníků OSPOD převažuje vysokoškolské vzdělání (69,05 %).

Nejvíce zastoupenou skupinou respondentů jsou sociální pracovníci s délkou praxe 5 a méně let, což představuje téměř polovinu všech zúčastněných výzkumného šetření.

Graf č. 4: Nejvyšší dosažené vzdělání

Graf č. 5: Délka praxe na OSPOD

5.2 Vyhodnocení dílčích výzkumných otázek

Záměrem našeho výzkumu bylo zjistit názory sociálních pracovníků OSPOD na vliv úplné a neúplné rodiny na rizikové chování dětí a mladistvých z pohledu délky jejich praxe a věku.

Pro tento účel byly použity v dotazníku výrokové otázky, které obsahovaly polytomické výběrové položky, které dávají možnost výběru několika odpovědí, ze kterých volí pouze jednu. Míra souhlasu či nesouhlasu s jednotlivými výroky, byla vymezena odpovědí, rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, spíše nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím. Současně byla použita i jedna otázka, obsahující výčtové položky, kde měli dotazovaní možnost vý-

běru více odpovědí. Jednotlivé otázky byly vyhodnoceny grafickým zpracováním s uvedením četností odpovědí.

DVO č. 1: Jaký je podle názoru sociálních pracovníků rozdíl mezi rizikovým chováním dětí a mladistvých, vyrůstajících v úplné a neúplné rodině? (otázky č. 5-8 dotazníku)

Co je podle Vašeho názoru možnou příčinou rizikového chování dětí a mládeže?

Z provedeného výzkumu vyplynulo, že hlavní příčinou rizikového chování dětí a mládeže jsou neuspořádané rodinné vztahy, kdy takto uvedlo 77,38 % respondentů. Jako další možnou příčinu uvádí respondenti sociálně patologické chování rodičů (68,45 %). Nezanedbatelný je i názor respondentů (55,95 %), kdy příčinou rizikového chování je časová zaneprázdněnost rodičů, což je jedním z rysů dnešní moderní rodiny, rozvod rodičů, kdy tak uvedlo 44,64 % dotazovaných a nahrazování citového zázemí materiálním nadbytkem, uvedlo 43,45 % respondentů. Zajímavostí je, že nízký ekonomický status rodiny a virtuální drogy jako možná příčina rizikového chování uvedlo shodně pouze 32,74 % dotazovaných. Jako jinou možnost odpovědělo 6 respondentů, kdy uvádí jako další možné příčiny osobnost dítěte, výchovná nezpůsobilost rodičů, odklon od tradičních hodnot a vztahů, nepodnětné prostředí, riziková lokalita a problémoví vrstevníci.

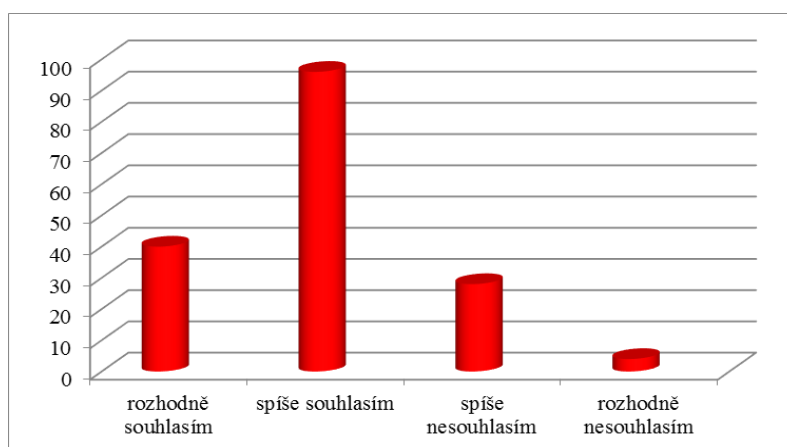
Příčiny rizikového chování dětí a mládeže	Absolutní četnost	Relativní četnost
Neuspořádané rodinné vztahy	130	77,38
Sociálně patologické chování rodičů (alkoholismus, drogy)	115	68,45
Časová zaneprázdněnost rodičů	94	55,95
Rozvod rodičů	75	44,64
Nahrazování citového zázemí materiálním nadbytkem	73	43,45
Virtuální drogy (závislost na počítačových hrách, sociální sítě)	55	32,74
Nízký ekonomický status	55	32,74
Nízké vzdělání rodičů	48	28,57
Lehká mozková dysfunkce	26	15,48
Jiné	6	3,6

Tab. č. 4: Příčiny rizikového chování dětí a mládeže.

Úplná rodina poskytuje vyšší ochranu před rizikovým chováním dětí a mládeže než neúplná rodina.

Na tento výrok odpověděli respondenti spíše souhlasně 57,14 % a rozhodně souhlasím, odpovědělo 23,81 % dotazovaných. Nezanedbatelný názor však uvádí 16,67 % dotazovaných, kteří spíše nesouhlasí s tím, že úplná rodina poskytuje vyšší ochranu před rizikovým

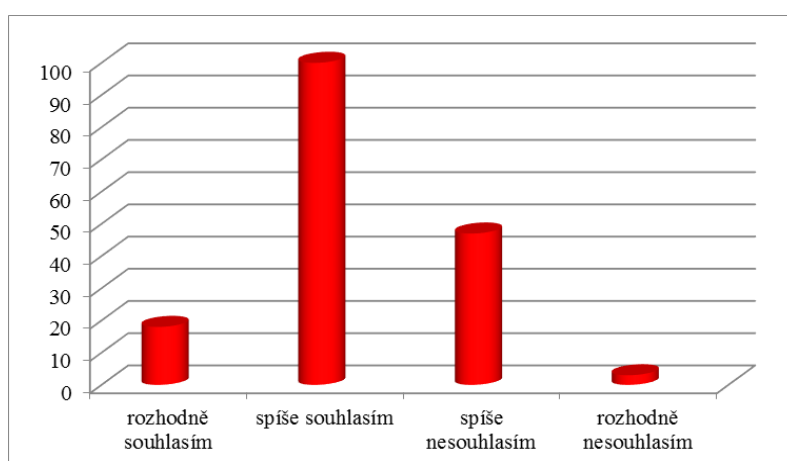
chováním dětí a mládeže a rozhodně nesouhlasí také 4 respondenti. Kladně se vyjádřilo 80,95 % dotazovaných.

Graf č. 6: Ochrana před rizikovým chováním dětí a mládeže.

Děti a mladiství z neúplných rodin se dopouští více rizikových (závadových, protiprávních) jednání než děti a mladiství z úplných rodin.

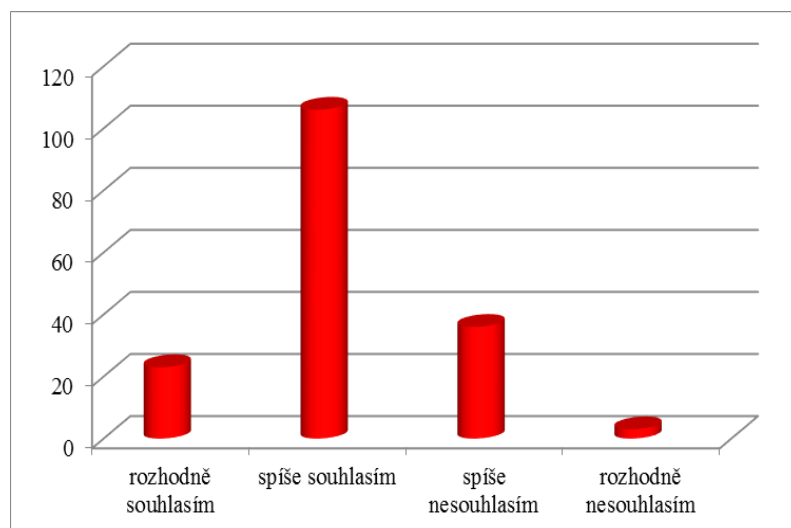
Ve výše uvedeném výroku se spíše souhlasně vyjádřilo 59,52 % dotazovaných a rozhodně souhlasilo 10,71 % respondentů, z čehož jsme dovodili závěr, že 70,23 % respondentů zastává názor, že děti a mladiství z neúplných rodin se dopouští více rizikových (závadových, protiprávních) jednání než děti a mladiství z úplných rodin. S výrokem spíše nesouhlasilo 21,43 % respondentů a 3 dotazovaní sociální pracovníci s touto skutečností rozhodně nesouhlasí.

Graf č. 7: Rizikové (závadové, protiprávní) jednání.

Příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v neúplných rodinách je krizová situace (rozvod, rodinné problémy, úmrtí....).

Jak je patrné z grafu č. 8, s příčinou krizové situace jako důsledku rizikového chování dětí a mladistvých v neúplných rodinách odpověděla kladně více jak polovina všech dotazovaných (76,79 %). Spíše nesouhlasně se vyjádřilo 21,43 % respondentů. Problematika krizové situace v rodině bývá velmi častou příčinou závažných případů sociálních pracovníků OSPOD.

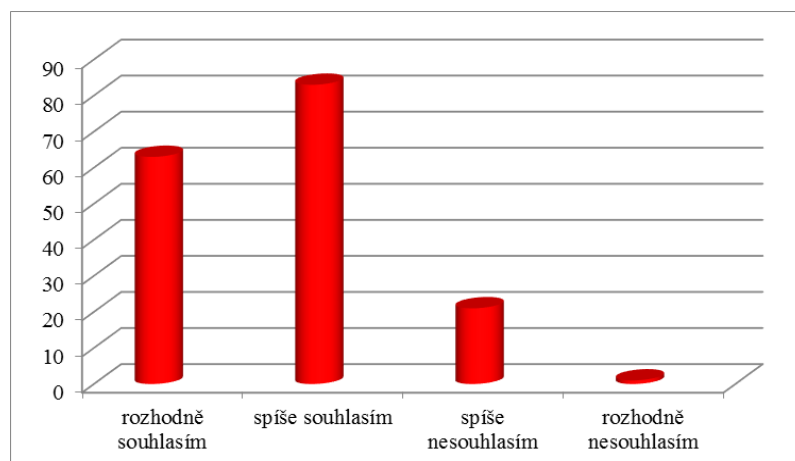

Graf č. 8: Krizová situace (rozvod, rodinné problémy).

DVO č. 2 : Jak se podle názorů sociálních pracovníků liší výchova dětí a mladistvých vyrůstajících v úplných a neúplných rodinách? (otázky č. 9-14 dotazníku)

Výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější než v úplné rodině.

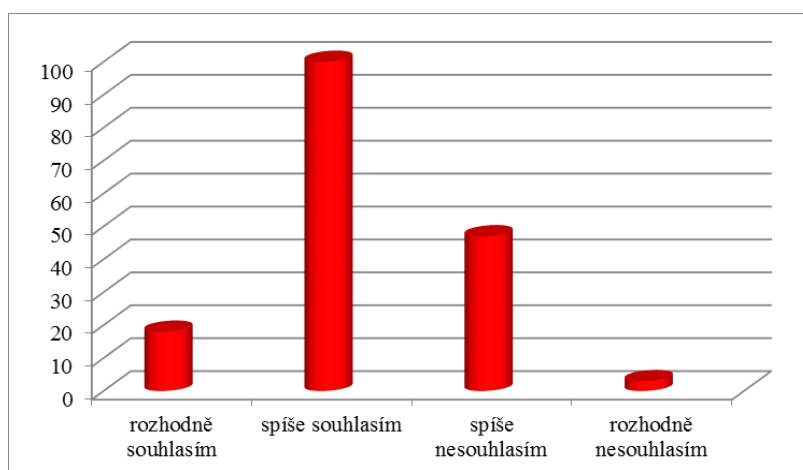
K názoru na výchovu v neúplné rodině se vyjádřilo spíše souhlasně 49,40 % respondentů a rozhodně souhlasilo 37,50 % dotazovaných sociálních pracovníků. Převažuje tedy kladná odpověď většiny dotazovaných (86,90 %). Spíše nesouhlasilo 12,50 % dotazovaných a rozhodně nesouhlasil 1 respondent. Přehledně znázorňuje níže uvedený graf č. 9.

Graf č. 9: Neúplné rodina – obtížnější výchova.

Příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v úplných rodinách je přísná (autoritářská výchova).

Dle našeho názoru přísná výchova v rodinách bývá častou příčinou rizikového chování dětí a mladistvých, kdy mladí lidé často hledají porozumění ve vrstevnických skupinách nebo hledají únik ve vandalismu, závislostech apod. Tuto skutečnost potvrzuje i názor dotazovaných, kdy se souhlasně vyjádřilo 70,23 % respondentů. S výrokem nesouhlasilo 29,77 % dotazovaných.

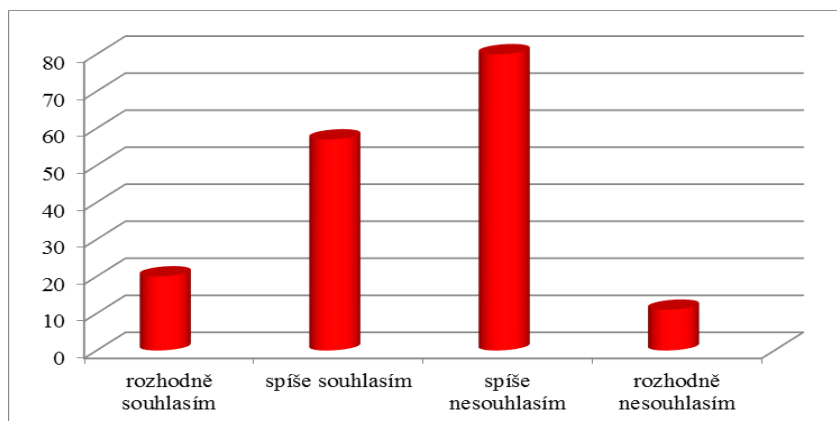

Graf č. 10: Přísná (autoritářská výchova).

V neúplných rodinách převládá liberální styl výchovy dětí a mladistvých, který může být důsledkem rizikového chování.

Na tomto výroku se respondenti neshodují. Kladně odpovědělo 45,83 % dotazovaných s tím, že rozhodně souhlasí 11,9 % dotazovaných a spíše souhlasí 33,93 % respondentů. Záporně se vyjádřilo 54,17 %, z čehož je patrné, že pouze mírně převládá nesouhlasný názor dotazovaných, kdy spíše nesouhlasí 47,62 % respondentů a rozhodně nesouhlasí 6,55 % dotazovaných.

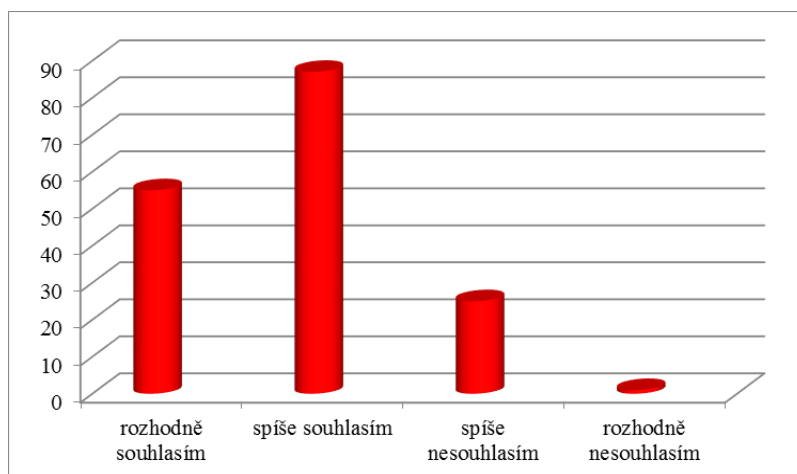
Dle našeho názoru například v případě sporu o výchovu dítěte či mladistvého v době probíhajícího rozvodu, rodiče se začínají navzájem podbízet, dítě začíná situace zneužívat a vypočítavě si klade vlastní podmínky, na které rodiče zpravidla přistoupí.

Graf č. 11: Liberální styl výchovy dětí a mladistvých.

Pokud jsou rodiče při výchově dětí a mladistvých dostatečně přísní, cílevědomí a zodpovědní, je jedno, jestli vyrůstají v úplné či neúplné rodině.

Dle očekávání se respondenti souhlasně přiklání výše uvedenému výroku. Vyjádřilo se tak 84,53 % všech dotazovaných. Avšak téměř 15,48 % respondentů se vyjádřilo záporně, což může být dáno tím, že vážne vzájemná komunikace a nepochopení nebo příliš velké ambice rodičů a dětí a mladistvých, tak hledají únik v nestandardním chování. Přehledně znázorňuje graf č. 12.

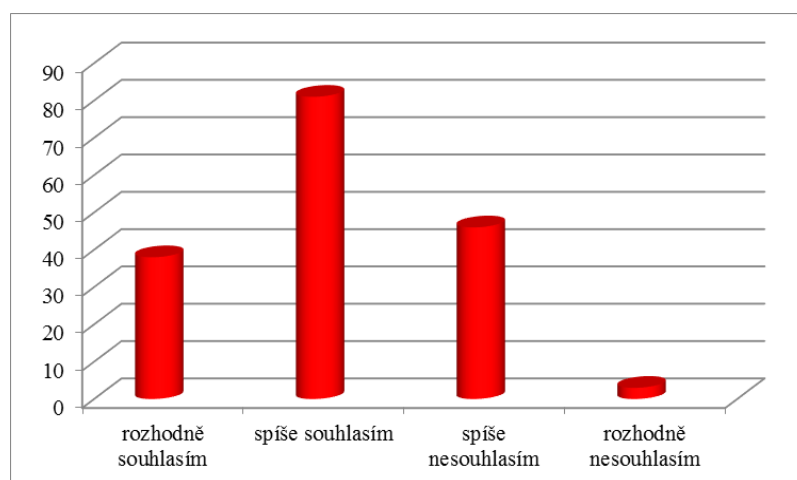

Graf č. 12: Přísná výchova v úplné či neúplné rodině.

Děti a mladiství z neúplných rodin jsou snáze ovlivnitelní vrstevnickou skupinou, ve které se pohybují.

Jak ukazuje níže uvedený graf č. 13, respondenti vyjadřují spíše kladný názor, kdy tak odpověděla převážná většina dotazovaných (70,83 %). S tímto názorem se plně ztotožňujeme. Dítě nezvládá například krizovou situaci rodiny a hledá zázemí právě ve své vrstev-

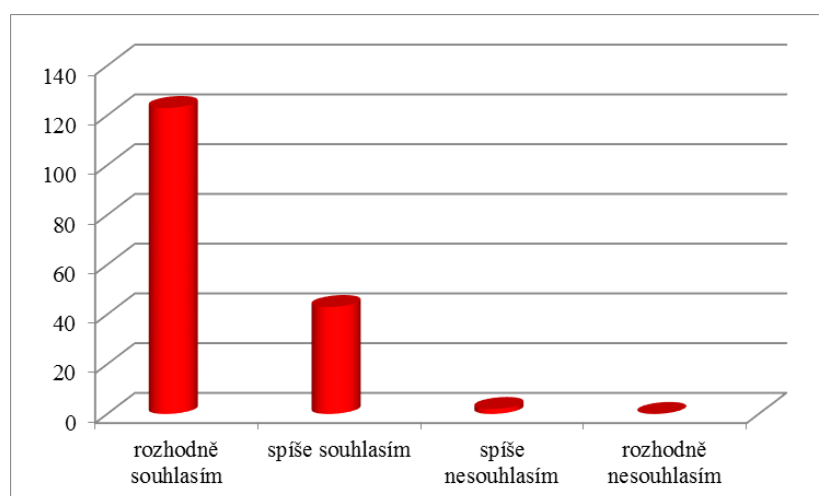
nické skupině, kde může docházet k patologickému chování a jednání jednotlivých jejich členů. Spíše nesouhlasí 27,38 % dotazovaných.

Graf č. 13: Vrstevnická skupina.

Domníváte se, že i z dítěte, které vyrůstá v neúplné rodině lze vychovat kvalitního jedince připraveného pro život, který si uvědomuje své chování, jednání a pravidla nastavená naší společností?

Na tomto výroku se shodlo kladně 98,81 % všech dotazovaných, pouze zanedbatelné procento respondentů se vyjadřuje záporně. Výchova jedince v neúplné rodině je bezesporu velmi složitá, ale i ve výchově platí, že člověk má tendenci svou vlastní zkušenost, třeba i negativní aplikovat. Pokud jsou rodiče schopni mít své děti bezpodmínečně rádi a jejich spontánní nebo intuitivní rodičovské chování je správné a jdou dětem vlastním příkladem, dítě přejímá jejich vlastní vzorce chování a jednání.

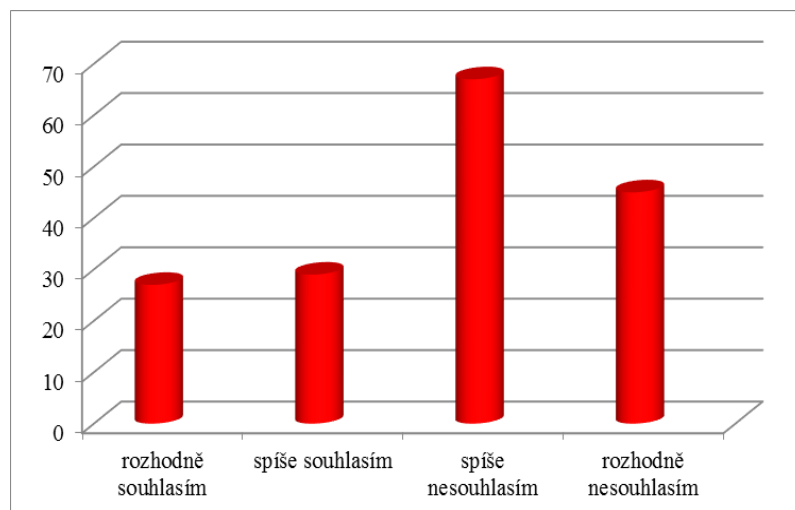

Graf č. 14: Výchova v neúplné rodině – kvalitní jedinec.

DVO č. 3: Má podle názoru sociálních pracovníků prostředí úplné či neúplné rodiny vliv na úroveň dosaženého vzdělání dětí a mladistvých? (otázky č. 15, 16 dotazníku)

Děti z neúplných rodin dosahují nižší vzdělání než děti z úplných rodin.

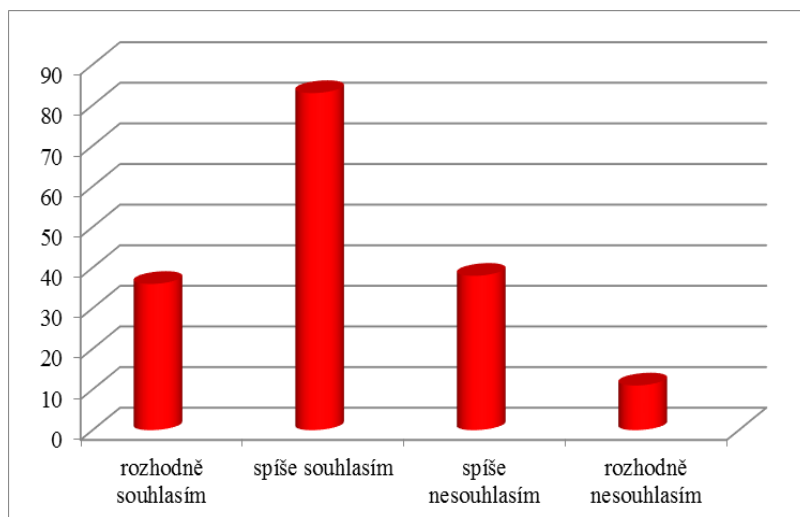
Jak ukazuje graf č. 15, na tomto výroku se neshoduje více jak polovina všech dotazovaných (66,67 %). Rozhodně souhlasilo 16,07 % respondentů a spíše souhlasilo 17,26 % dotazovaných. Stejně jako u rodin úplných, záleží to na více faktorech. Může jít o životní aspiraci mládeže, vedení dětí ke vzdělávání, vzdělání rodičů apod. Dle našeho názoru však neúplné rodiny patří spíše k sociálně slabším a mají především ztížené materiální podmínky k zabezpečení studia svých dětí.

Graf č. 15: Nižší vzdělání u dětí z neúplných rodin.

Děti v úplných rodinách mají výrazně lepší podmínky k získání vyššího vzdělání než děti z neúplných rodin.

K tomuto výroku se souhlasně vyjádřilo 70,83 % všech dotazovaných. Spíše nesouhlasilo 22,62 % respondentů a rozhodně nesouhlasilo 6,55 % dotazovaných. Ke zjištění se rovněž přikláníme vzhledem k tomu, že úplná rodina má většinou výrazně lepší materiální podmínky, umožňuje dětem utvářet osobnost již v raném věku, kdy mohou rozvíjet svoji zájmovou činnost návštěvou kroužků, provozovat finančně náročné sporty apod. I v tomto případě však působí další faktory, jako například nestabilita rodinných vztahů, intelektová úroveň rodičů, rodiče se potýkají s nezaměstnaností, vlastní ambice a motivace ke vzdělání svých dětí apod.

Graf č. 16: Lepší podmínky k získání vyššího vzdělání.

5.3 Verifikace hypotéz

Pro ověření daných hypotéz byl použit test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku, kdy sloučíme odpovědi z výroků do dvou kategorií a to kladných odpovědí (rozhodně souhlasím a spíše souhlasím) a záporných odpovědí (spíše nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím). Do dvou kategorií rovněž sloučíme četnosti respondentů podle věkové kategorie (I. kategorie 25 let a méně až 26 – 35 let, II. kategorie 36 – 45 let až 46 let a více), a podle délky praxe (I. kategorie – 5 let a méně až 10 let, II. kategorie – 11 až 21 let a více).

Test významnosti byl proveden na hladině významnosti $\alpha = 0,05$, která určuje pravděpodobnost omylu při odmítnutí H_0 se spolehlivostí 95 %. Čtyřpolní tabulka má stupeň volnosti 1 a kritickou hodnotu testového kritéria pro hladinu významnosti 0,05 je hodnota $\chi^2_{0,05}^{(1)} = 3,841$. V případě, že hodnota testového kritéria χ^2 bude větší než hodnota kritická, odmítáme nulovou hypotézu a přijímáme alternativní hypotézu.

Výpočet čtyřpolní tabulky můžeme zjednodušit použitím vztahu (Chráška, 2007, s. 83):

$$\chi^2 = n \cdot \frac{(ad-bc)^2}{(a+b).(a+c).(b+d).(c+d)}$$

Stanovení hypotéz:

H_{01} = *Názory sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin se častěji dopouští rizikového jednání, se neliší. (ot. 4, 7)*

H_{A1} = *Existují rozdílné názory sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin se častěji dopouští rizikového jednání.*

Při stanovení alternativní hypotézy jsme vycházeli z předpokladu, že sociální pracovníci, kteří mají kratší praxi v tomto oboru a dle našeho názoru nemají dostatek pracovních zkušeností, se budou domnívat, že děti a mladiství z neúplných rodin se budou více dopouštět rizikového jednání.

Sestavení čtyřpolní tabulky

Délka praxe	Kladné	Záporné	Σ
I	72	36	108
II	46	14	60
Σ	118	50	168

$$\chi^2 = 168 \cdot \frac{(72 \times 14 - 36 \times 46)^2}{(72+36)(72+46)(36+14)(46+14)} = 1,845$$

$$\chi^2 < \chi^2_{0,05(1)} = 3,841$$

Hodnota, kterou jsme vypočítali $\chi^2 = 1,845$ je menší, než hodnota kritická, tedy přijímáme nulovou hypotézu a odmítáme alternativní hypotézu s pravděpodobností chyby 5 %. Můžeme tedy konstatovat, že názory sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin se častěji dopouští rizikového jednání než děti a mladiství z úplných rodin, **se neliší**.

H_{02} = *Názory sociálních pracovníků vzhledem k jejich věku na skutečnost, že výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější, se neliší. (ot. 2, 9)*

H_{A2} = *Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků vzhledem k jejich věku na skutečnost, že výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější.*

Při stanovení alternativní hypotézy jsme vycházeli z předpokladu, že sociální pracovníci, kteří jsou věkově starší, a mají zkušenosti s výchovou dětí v rodinách, než sociální pracovníci věkově mladší, se budou domnívat, že výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější než u dětí a mladistvých vyrůstajících v úplné rodině.

Sestavení čtyřpolní tabulky

Věková kategorie	Kladné	Záporné	Σ
I	48	7	55
II	98	15	113
Σ	146	22	168

$$\chi^2 = 168 \cdot \frac{(48 \times 15 - 7 \times 98)^2}{(48+7)(48+98)(7+15)(98+15)} = 0,009$$

$$\chi^2 < \chi^2_{0,05(1)} = 3,841$$

Hodnota, kterou jsme vypočítali $\chi^2 = 0,009$ je menší, než hodnota kritická, tedy přijímáme nulovou hypotézu a odmítáme alternativní hypotézu s pravděpodobností chyby 5 %. Můžeme tedy konstatovat, že názory sociálních pracovníků vzhledem k jejich věku na skutečnost, že výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější než u dětí mladistvých vyrůstajících v úplné rodině, **se neliší**.

H_{03} = *Názory sociálních pracovníků vzhledem v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin dosahují výrazně nižšího stupně vzdělání, se neliší. (ot. 4, 15)*

H_{A3} = *Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin dosahují výrazně nižšího stupně vzdělání.*

Při stanovení alternativní hypotézy jsme vycházeli z domněnky, že sociální pracovníci, kteří mají kratší praxi v tomto oboru a nemají dostatek pracovních zkušeností, se budou domnívat, že děti a mladiství z neúplných rodin dosahují výrazně nižšího stupně vzdělání než děti z úplných rodin.

Sestavení čtyřpolní tabulky

Délka praxe	Kladné	Záporné	Σ
I	23	85	108
II	33	27	60
Σ	56	112	168

$$\chi^2 = 168 \cdot \frac{(23 \times 27 - 85 \times 33)^2}{(23+85)(23+33)(85+27)(33+27)} = 19,71$$

$$\chi^2 > \chi^2_{0,05^{(1)}} = 3,841$$

Hodnota, kterou jsme vypočítali $\chi^2 = 19,71$ je větší, než hodnota kritická, tedy přijímáme nulovou hypotézu a odmítáme alternativní hypotézu s pravděpodobností chyby 5 %. Můžeme tedy konstatovat, **existují rozdíly** v názorech sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin dosahují výrazně nižšího stupně vzdělání.

5.4 Shrnutí výsledků výzkumu

Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, jaké praktické zkušenosti mají pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí s rizikovým chováním dětí a mladistvých z neúplných rodin, a tyto zkušenosti využít při prevenci a omezování rizikového chování dětí a mladistvých.

Vyhodnocení výsledků výzkumu bylo rozděleno do dvou částí. První část byla zaměřena na vyhodnocení sociodemografických údajů o respondentech, druhá část byla zaměřena na vyhodnocení výroků tříděním I. stupně a tříděním II. stupně s vyhodnocením daných hypotéz.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 168 respondentů v zastoupení Jihomoravského a Zlínského kraje. Z celkového počtu dotázaných respondentů bylo 136 (80,95 %) žen a 32 (19,05 %) mužů, z čehož jsme vyvodili závěr, že sociálně-právní ochranu dětí vykonávají zejména ženy.

Dle našeho názoru zastoupení mužů při výkonu sociálně-právní ochrany dětí je velmi nízké a bylo by obecně žádoucí, aby se počty mužů zvýšily, zejména z důvodu jiného náhledu na řešení této problematiky a možných jiných způsobů řešení. Sociálně-právní ochrana dětí

totiž vyžaduje individuální přístup při řešení daného konkrétního případu. Větší zastoupení mužů by rovněž přispělo k lepší komunikaci a otevřenosti při řešení problémů (situací, případů) u klientů mužského pohlaví.

Nejvyšší věkové zastoupení respondentů bylo v kategorii 36 - 45 let, což činí 36,9 %, nejmenší počet respondentů byl v kategorii 25 let a méně – 4,76 %. Toto zjištění svědčí pro závěr, že sociálně-právní ochranu dětí vykonávají osoby v „dynamickém“ věku mající dostatečnou délku „životní“ praxe, což je pro výkon této činnosti jedním z důležitých předpokladů.

Většina (69,05 %) sociálních pracovníků má vysokoškolské vzdělání, což je vzhledem k vysokým profesním nárokům důležitým předpokladem pro řádný výkon sociálně-právní ochrany dětí.

Velmi zajímavou informací podaly odpovědi na dotaz na délku praxe na OSPOD, kdy 45,83 % respondentů odpovědělo 5 let a méně, z čehož jsme dovodily závěr, že téměř polovina respondentů má vcelku krátkou „profesní“ praxi. Možným důvodem může být i profesní vyhoření sociálních pracovníků.

Dle našeho názoru vysoký počet respondentů zastává názor, že úplná rodina poskytuje vyšší ochranu před rizikovým chováním dětí a mládeže než neúplná rodina (80,95 %), a naopak, nižší počet respondentů zastává názor, že děti a mladiství z neúplných rodin se dopouští více rizikových (závadových, protiprávních) jednání než děti a mladiství z úplných rodin (70,23 %).

Dle našich předpokladů 76,79 % respondentů kladně odpovědělo, že příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v neúplných rodinách je krizová situace (rozvod, rodinné problémy, úmrtí...).

K souhlasnému názoru, že výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější, se přiklonilo 86,90 % dotazovaných. S výrokem, příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v úplných rodinách je přísná (autoritářská) výchova, se kladně ztotožnilo 70,23 % respondentů. Domníváme se rovněž, že mladí lidé v tomto případě často hledají porozumění ve vrstevnických skupinách nebo hledají únik ve vandalismu, závislostech, apod.

Respondenti se však rozcházejí v názoru, že v neúplných rodinách převládá liberální styl výchovy dětí a mladistvých, který může být důsledkem rizikového jednání. Kladně se vyjádřilo 56,83 % dotazovaných a nesouhlas vyjádřilo 54,17 % respondentů. Dle našeho ná-

zoru však mohou nastat situace, kdy v případě sporu o výchovu dítěte se rodiče začínají navzájem podbízet, dítě začíná situace zneužívat a vypočítavě si klade vlastní podmínky, na které rodiče zpravidla přistoupí.

Dle očekávání se respondenti přiklání k názoru, že pokud jsou rodiče při výchově dětí a mladistvých dostatečně přísní, cílevědomí a zodpovědní, je jedno, jestli vyrůstají v úplné či neúplné rodině. Vyjádřilo se tak 84,53 % všech dotazovaných. Avšak téměř 15,48 % respondentů se vyjádřilo záporně, což může být dáno tím, že na děti jsou kladeny ze strany rodičů nepřiměřené požadavky a hledají únik v nestandardním chování.

Výzkum rovněž ukázal, že děti a mladiství z neúplných rodin jsou snáze ovlivnitelní vrstevnickou skupinou, ve které se pohybují. Odpověděla tak převážná většina dotazovaných (70,83 %). S tímto názorem se plně ztotožňujeme. Dítě, které nezvládá krizovou situaci, hledá zázemí právě ve své vrstevnické skupině, kde může docházet k patologickému chování jednotlivých jejích členů.

Téměř 99 % všech dotazovaných souhlasí s názorem, že i z dítěte, které vyrůstá v neúplné rodině lze vychovat kvalitního jedince připraveného pro život, který si uvědomuje své chování, jednání a pravidla nastavená naší společností. Pokud je rodičovské spontánní, intuitivní chování správné a jdou dětem příkladem, dítě přejímá jejich vzorce chování.

Výzkum jednoznačně nepotvrdil, že děti z neúplných rodin dosahují nižší vzdělání. Více jak polovina dotazovaných (66,7 %) se vyjádřilo záporně. Stejně jako u rodin úplných, záleží to na více faktorech, jako např. životní aspirace mládeže, vedení dětí ke vzdělání, vzdělání rodičů. Dle našeho názoru však neúplné rodiny patří spíše k sociálně slabším a mají ztížené materiální podmínky k zabezpečení studia svých dětí. Úplná rodina má většinou výrazně lepší podmínky k získání vyššího vzdělání, kdy se tak souhlasně vyjádřilo názor 70,83 % respondentů. I v tomto případě však mohou působit další faktory, jako nestabilita rodinných vztahů, intelektová úroveň rodičů, vlastní ambice a motivace ke vzdělání svých dětí.

Ve výzkumu nás rovněž zajímalo, zda existují statisticky významné rozdíly v názorech sociálních pracovníků vzhledem k jejich délce praxe na OSPOD a vzhledem k jejich věku na rizikové chování dětí a mladistvých. Pro ověření daných hypotéz jsme použili test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku. V následující tab. č. 5 uvádíme, zda jednotlivé hypotézy byly potvrzeny či nepotvrzeny. Z výzkumu vyplynulo, že jedna hypotéza byla potvrzena.

	HYPOTÉZA	VERIFIKACE
H_{A1}	Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin se častěji dopouští rizikového jednání.	nepotvrzena
H_{A2}	Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků vzhledem k jejich věku na skutečnost, že výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější.	nepotvrzena
H_{A3}	Existují rozdíly v názorech sociálních pracovníků v závislosti na délce jejich praxe na skutečnost, že děti a mladiství z neúplných rodin dosahují výrazně nižšího stupně vzdělání.	potvrzena

Tab č. 5: Verifikace hypotéz

5.5 Doporučení pro praxi

V návaznosti na výsledky provedeného výzkumu je možno konstatovat, že tyto získané výsledky se plně odráží v sumarizaci odborného názoru a náhledu odpovědných sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zejména pak na možný vliv zásadních rozdílů při funkci úplné a neúplné rodiny. Takto získané výsledky by mohly být dále prakticky využívány jak odbornými pedagogickými pracovníky ve školách a školských zařízeních, tak i při praktickém výkonu činností odpovědných sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Právě předmětné výsledky zadaného výzkumu dávají alespoň počáteční impuls k citlivému a obezřetnému nahlížení na výchovu a chování dětí z neúplných rodin, která se v zásadě neliší od výchovy a chování dětí z rodin úplných.

ZÁVĚR

Z provedeného výzkumu jsme dospěli k závěru, že pozice dítěte vyrůstajícího v neúplné rodině je svým způsobem složitá, náročná, ohrožující i riziková, přičemž i z tohoto dítěte lze vychovat kvalitního jedince připraveného pro život, který si uvědomuje své chování, jednání a pravidla nastavená naší společností.

V současné době zaznamenáváme nárůst jednání, které vnímáme jako nežádoucí a nepřijatelné pro společnost a která můžeme označit jako riziková a patologická, které lze charakterizovat jako vysoce nebezpečné deviantní chování, které přímo ohrožuje společnost nebo konkrétního jedince.

Na nežádoucí a nepřijatelné chování mládeže může mít vliv jak výchovné působení rodiny, školy, pracoviště, tak i neformální skupiny (vrstevnické skupiny) a způsob trávení volného času.

Vyšší riziko představuje mládež z dysfunkčních rodin, kdy je velmi často oporou vrstevnická skupina, která má vliv na formování osobnosti. Mladý člověk zde získává sebejistotu, pocit porozumění, které nenachází v rodině. Na rizikové chování mládeže ovlivňuje i řada dalších sociálních faktorů, jako např. vliv masmédií, stav společnosti, kdy nárůst kriminality je spojen s drogami a nezaměstnaností, která bývá často příčinou problémů rodin.

Pomoc konkrétním dětem v neúplných rodinách s rizikovým chováním, jakož i osobě toto dítě vychovávající, považujeme za důležitý současný společenský úkol. Pomoc by měla spočívat v preventivní činnosti zejména se zaměřením na vysvětlení dětem a rodičům dětí, že stejná rodičovská práva a povinnosti mají oba rodiče, že výchova dítěte v neúplné rodině je výrazně obtížnější a rizikovější, než v úplné rodině, že krizová situace v rodině zvyšuje riziko závadového chování dítěte, že i v neúplné rodině je potřeba být při výchově dítěte dostatečně přísný, cílevědomý a zodpovědný, že je potřeba vytvořit dítěti vhodné podmínky pro získání vzdělání, kteréžto následně dítěti pomůže k lepšímu uplatnění ve společnosti a že vrstevníci dětí mohou mít na děti i negativní vliv, a ve faktické pomoci při spáchání protispolečenského chování se zaměřením zejména na vysvětlení, že nelze takto jednat a že je potřeba odstranit následky tohoto jednání, dále na zjištění příčin tohoto jednání a jejich odstranění a poskytnutí poučení, kde lze hledat účinnou pomoc při řešení důsledků protispolečenského chování.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAKALÁŘ, Eduard, 2006. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Univerzita Karlova. 124 s. ISBN 80-246-1089-2.

BALLNIK, Peter, 2012. *Otcem i po rozvodu*. Praha: Portál. 256 s. ISBN 978-80-262-0150-2.

COLOROSOVÁ, Barbora, 2008. *Krizová situace v rodině*. Euromedia Group Ikar. 240 s. ISBN 978-80-249-1027-7.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ, 2007. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál. 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

DUNOVSKÝ, Jiří, 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum zdravotnické nakladatelství. 140 s. ISBN 08-040-86.

DUNOVSKÝ, Jiří, 1999. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada. 279 s. ISBN 80-7169-254-9.

ELLIOTTOVÁ, Michele, 1995. *Jak chránit své dítě*. Praha: Portál. 173 s. ISBN 80-7178-034-0.

FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA, 2009. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

GAVORA, Peter, 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Vyd. 2. Brno: Paido. 261 s. ISBN 97880-7315-185-0.

GIDDENS, Anthony, 1999. *Sociologie*. Praha: Argo. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ et al., 2011. *Psychologické aspekty změn v ČR*. Praha: Grada. 256 s. ISBN 978-80-247-2798-1.

GROMNICA, Rostislav, 2010. *Kapitoly z pedagogiky pro střední školy*. Ostrava: Montanex. 157 s. ISBN 978-80-7225-326-5.

HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA, 2002. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál. 184 s. ISBN 80-7178-635-7.

HELUS, Zdeněk, 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Portál. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.

- CHMELÍK, Jan, 2003. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál. 216 s. ISBN 80-7178-739-6.
- CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- JANDOUREK, Jan, 2007. *Sociologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál. 288 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- KALEJA, Martin, 2014. *Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita. 248 s. ISBN 978-80-7464-544-0.
- KOŤA, Jaroslav a Richard JEDLIČKA et al., 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis. 404 s. ISBN 80-7312-038-0.
- MALACH, Josef, 2007. *Teorie výchovy pro pedagogické studium*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 169 s.
- MATĚJČEK, Zdeněk, 1989. *Rodiče a děti*. Vyd. 2. Praha: Avicenum zdravotnické nakladatelství. 336 s. ISBN 08-056-89.
- MATOUŠEK, Oldřich, 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 2. Praha: AZ servis. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ, 2003. *Mládež a delikvence*. Vyd. 2. Praha: Portál. 340 s. ISBN 80-7178-711-x.
- MOŽNÝ, Ivo, 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.
- MUNKOVÁ, Gabriela, 2001. *Sociální deviace*. Praha: Karolinum. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- NOVÁK, Tomáš a Bohumila PRŮCHOVÁ, 2004. *Jak přežít rozvodové peklo: malý sumář velkých rozvodových hrůz a jak je učinit snesitelnějšími*. Brno: Jota. 197 s. ISBN 80-7217-294-8.
- PŘADKA, Milan, 2004. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Brno: Masarykova univerzita. 45 s. ISBN 80-210-3469-6.
- SOBOTKOVÁ, Irena, 2001. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 176 s. ISBN 80-7178-559-8.

STŘELEČ, Stanislav, 1992. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna. 157 s. ISBN 80-85298-8.

ŠEVČÍK, Drahomír a Naděžda ŠPATENKOVÁ, 2011. *Domácí násilí: kontext, dynamika a intervence*. Praha: Portál. 186 s. ISBN 978-80-7367-690-2.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona, 2010. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada. 184 s. ISBN 978-80-247-3181-0.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4. Praha: Portál. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VALÍŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ, 2007. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada. 404 s. ISBN 978-80-247-1734-0.

VANÍČKOVÁ, Eva, 1995. *Násilí v rodině*. Praha: Univerzita Karlova. 64 s. ISBN 382-180-94.

VÁVROVÁ, Soňa, 2012. *Doprovázení v pomáhajících profesích*. Praha: Portál. 160 s. ISBN 978-80-262-0087-1.

VEČERKA, Kazimír a Jakub HOLAS, 2001. *Úspěšnost preventivní práce*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 63 s. ISBN 80-86008-95-9.

VODÁČKOVÁ, Daniela, 2007. *Krizová intervence*. Vyd. 2. Praha: Portál. 544 s. ISBN 978-80-7367-342-0.

VYKOPALOVÁ, Hana, 2002. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého. 152 s. ISBN 80-244-0337-4.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK, 2001. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Grada. 260 s. ISBN 80-247-0042-5.

Články

HANUŠ, Petr. Kdo je sociální pracovník a proč by měl být vzdělaný. *Sociální práce*. 2007, č. 1, 138 s. ISSN 1213-6204.

JEDELSKÁ, Eva. Nechceme žádného nového tátu. *Psychologie*. 2010, č. 10, 64 s. ISSN 1212-9607.

PAVLÁT, Josef. Ovlivnil rozvod rodičů naši osobnost?. *Psychologie*. 2013, č. 10, 64 s. ISSN 1212-9607.

Internetové zdroje

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Veřejná databáze. *Rozvody podle délky trvání manželství v krajích*. [online]. © 2014 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislotab=DEM0170PU_KR&&kapitola_id=19>.

NICM. Národní informační centrum pro mládež. *Kriminalita a delikvence – Charakteristika*. [online]. © 2011 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: <<http://www.nicm.cz/kriminalita-a-delikvence-charakteristika>>.

POLICIE ČESKÉ REPUBLIKY. *Statistické přehledy kriminality za rok 2013*. [online]. © 2014 [cit. 2014-12-28]. Dostupné z: <<http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2013.aspx>>.

WIKISKRIPTA. Sociálně patologické jevy ohrožující mládež. *Sociálně-patologické jevy ohrožující děti a mládež*. [online]. © 2014 [cit. 2015-01-21]. Dostupné z : <http://www.wikiskripta.eu/index.php/Soci%3%A1ln%C4%9B_patologick%C3%A9_jevy_ohro%C5%BEuj%C3%ADc%C3%AD_d%C4%9Bti_a_ml%C3%A1de%C5%BE>.

Jiné zdroje

ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března. Zákon o sociálních službách. In: Sbíрка zákonů české republiky. 2006, částka 37, s. 1257-1289. Dostupný také z <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=2006&typeLaw>

ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In: Sbíрка zákonů České republiky. 1999, částka 111, s. 7662–7681. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=1999&typeLaw=zakon&wh at=R>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

aj.	a jiné
apod.	a podobně
atd.	a tak dál
č.	číslo
např.	například
obr.	obrázek
ot.	otázka
popř.	popřípadě
resp.	respektive
Sb.	Sbírka
tab.	tabulka
tzn.	to znamená
tzv.	takzvaně
zejm.	zejména
z.	zákon

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 - Přehled obecních úřadů s rozšířenou působností Jihomoravského a Zlínského kraje

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Kriminalita ve Zlínském kraji v roce 2013 (Policie ČR, 2014)

Graf č. 2: Pohlaví respondentů

Graf č. 3: Věkové kategorie

Graf č. 4: Nejvyšší dosažené vzdělání

Graf č. 5: Délka praxe na OSPOD

Graf č. 6: Ochrana před rizikovým chováním dětí a mládeže

Graf č. 7: Rizikové (závadové, protiprávní) jednání

Graf č. 8: Krizová situace (rozvod, rodinné problémy)

Graf č. 9: Neúplné rodina – obtížnější výchova

Graf č. 10: Přísná (autoritářská výchova)

Graf č. 11: Liberální styl výchovy dětí a mladistvých

Graf č. 12: Přísná výchova v úplné či neúplné rodině

Graf č. 13: Vrstevnická skupina

Graf č. 14: Výchova v neúplné rodině – kvalitní jedinec

Graf č. 15: Nižší vzdělání u dětí z neúplných rodin

Graf č. 16: Lepší podmínky k získání vyššího vzdělání

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1 - Rozvody podle délky trvání manželství v krajích (Český statistický úřad, 2014)

Tab. č. 2 – Kriminalita ve Zlínském kraji v roce 2013 (Policie ČR, 2014)

Tab. č. 3 – Důvody příchodu evidovaných klientů do ambulantní péče

Tab. č. 4 – Příčiny rizikového chování dětí a mládeže

Tab. č. 5 – Verifikace hypotéz

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I – Dotazník

Příloha P II – Podrobnější četnosti vyjádřené v tabulkách

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Kolegyně, kolego

vzhledem k tomu, že se ve své diplomové práci zabývám neúplnou rodinou a rizikovým chováním dětí a mladistvých pohledem sociálních pracovníků, ráda bych Vás požádala o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je anonymní a bude sloužit pouze pro účely výzkumné části mé diplomové práce.

Děkuji Vám již nyní za Váš čas a ochotu, které jste věnovali vyplnění dotazníku.

Bc. Monika Zálešáková,

studentka Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

Instrukce pro vyplnění: U každé otázky vyberte vždy jen jednu odpověď a tuto označte X, pokud nebude uvedeno jinak

DOTAZNÍK

I. Sociodemografické údaje

1. Pohlaví	2. Věková kategorie	3. Vzdělání	4. Délka praxe na OSPOD
☐ muž	☐ 25 let a méně	☐ středoškolské	☐ 5 let a méně
☐ žena	☐ 26 – 35let	☐ vyšší odborné	☐ 6 až 10 let
	☐ 36 – 45 let	☐ vysokoškolské	☐ 11 až 20 let
	☐ 46 let a více		☐ 21 let a více

II. Názory sociálních pracovníků OSPOD

5. Co je podle Vašeho názoru možnou příčinou rizikového chování dětí a mládeže?
(Vyberte prosím 3 možné odpovědi)

- nízký ekonomický status
- neuspořádané rodinné vztahy
- nahrazování citového zázemí materiálním nadbytkem
- časová zaneprázdněnost rodičů
- sociálně patologické chování rodičů (alkoholismus, drogy)
- nízké vzdělání rodičů
- rozvod rodičů
- virtuální drogy (závislost na počítačových hrách, internet, sociální sítě)
- lehká mozková dysfunkce
- jiné

Odpovězte, do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky:

6. Úplná rodina poskytuje vyšší ochranu před rizikovým chováním dětí a mládeže než neúplná rodina.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
7. Děti a mladiství z neúplných rodin se dopouští více rizikových (závadových, protiprávních) jednání než děti a mladiství z úplných rodin.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
8. Příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v neúplných rodinách je krizová situace (rozvod, rodinné problémy, úmrtí....).

- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
9. Výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější než v úplné rodině.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
10. Příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v úplných rodinách je přísná (autoritářská výchova).
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
11. V neúplných rodinách převládá liberální styl výchovy dětí a mladistvých, který může být důsledkem rizikového chování.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
12. Pokud jsou rodiče při výchově dětí a mladistvých dostatečně přísní, cílevědomí a zodpovědní, je jedno, jestli vyrůstají v úplné či neúplné rodině.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
13. Děti a mladiství z neúplných rodin jsou snáze ovlivnitelní vrstevnickou skupinou, ve které se pohybují.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
14. Domníváte se, že i z dítěte, které vyrůstá v neúplné rodině lze vychovat kvalitního jedince připraveného pro život, který si uvědomuje své chování, jednání a pravidla nastavená naší společností?
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
15. Děti z neúplných rodin dosahují nižší vzdělání než děti z úplných rodin.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím
16. Děti v úplných rodinách mají výrazně lepší podmínky k získání vyššího vzdělání než děti z neúplných rodin.
- rozhodně souhlasím
 - spíše souhlasím
 - spíše nesouhlasím
 - rozhodně nesouhlasím

PŘÍLOHA P II: PODROBNĚJŠÍ ČETNOSTI VYJÁDŘENÍ V TABULKÁCH

Otázka č. 1: Pohlaví.

	Celkem	%
Ženy	136	80,95
Muži	32	19,05

Otázka č. 2: Věková kategorie.

	Celkem	%
25 let a méně	8	4,76
26 – 35 let	47	27,98
36 – 45 let	62	36,9
46 let a více	51	30,36

Otázka č. 3: Vzdělání.

	Celkem	%
středoškolské	26	15,48
vyšší odborné	26	15,48
vysokoškolské	116	69,05

Otázka č. 4: Délka praxe na OSPOD.

	Celkem	%
5 let a méně	77	45,83
6 až 10 let	31	18,45
11 až 20 let	45	26,79
21 let a více	15	8,93

Otázka č. 6: Úplná rodina poskytuje vyšší ochranu před rizikovým chováním dětí a mládeže než neúplná rodina.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	40	23,81
spíše souhlasím	96	57,14
spíše nesouhlasím	28	16,67
rozhodně nesouhlasím	4	2,38

Otázka č. 7: Děti a mladiství z neúplných rodin se dopouští více rizikových (závadových, protiprávních) jednání než děti a mladiství z úplných rodin.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	18	10,71
spíše souhlasím	100	59,52
spíše nesouhlasím	47	27,98
rozhodně nesouhlasím	3	1,79

Otázka č. 8: Příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v neúplných rodinách je krizová situace (rozvod, rodinné problémy, úmrtí ...).

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	23	13,69
spíše souhlasím	106	63,1
spíše nesouhlasím	36	21,43
rozhodně nesouhlasím	3	1,79

Otázka č. 9: Výchova dětí a mladistvých v neúplné rodině je obtížnější než v úplné rodině.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	63	37,5
spíše souhlasím	83	49,4
spíše nesouhlasím	21	12,5
rozhodně nesouhlasím	1	0,6

Otázka č. 10: Příčinou rizikového chování dětí a mladistvých v úplných rodinách je přísná (autoritářská výchova).

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	18	10,71
spíše souhlasím	100	59,52
spíše nesouhlasím	47	27,98
rozhodně nesouhlasím	3	1,79

Otázka č. 11: V neúplných rodinách převládá liberální styl výchovy dětí a mladistvých, který může být důsledkem rizikového chování.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	20	11,9
spíše souhlasím	57	33,93
spíše nesouhlasím	80	47,62
rozhodně nesouhlasím	11	6,55

Otázka č. 12: Pokud jsou rodiče při výchově dětí a mladistvých dostatečně přísní, cílevědomí a zodpovědní, je jedno, jestli vyrůstají v úplné či neúplné rodině.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	55	32,74
spíše souhlasím	87	51,79
spíše nesouhlasím	25	14,88
rozhodně nesouhlasím	1	0,6

Otázka č. 13: Děti a mladiství z neúplných rodin jsou snáze ovlivnitelní vrstevnickou skupinou, ve které se pohybují.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	38	22,62
spíše souhlasím	81	48,21
spíše nesouhlasím	46	27,38
rozhodně nesouhlasím	3	1,79

Otázka č. 14: Domníváte se, že i z dítěte, které vyrůstá v neúplné rodině lze vychovat kvalitního jedince připraveného pro život, který si uvědomuje své chování, jednání a pravidla nastavená naší společností?

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	123	73,21
spíše souhlasím	43	25,6
spíše nesouhlasím	2	1,19
rozhodně nesouhlasím	0	0

Otázka č. 15: Děti z neúplných rodin dosahují nižší vzdělání než děti z úplných rodin.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	27	16,07
spíše souhlasím	29	17,26
spíše nesouhlasím	67	39,88
rozhodně nesouhlasím	45	26,79

Otázka č. 16: Děti v úplných rodinách mají výrazně lepší podmínky k získání vyššího vzdělání než děti z neúplných rodin.

	Celkem	%
rozhodně souhlasím	36	21,43
spíše souhlasím	83	49,4
spíše nesouhlasím	38	22,62
rozhodně nesouhlasím	11	6,55